

Wetenschapswinkel

Dynamiek in participatief ontwerpen

Samen met bewoners van de Sint Martens Hof in Arnhem een gemeenschappelijke tuin ontwerpen

Esther Veen & Bram ten Cate

rapport 308
december 2014

WAGENINGEN UR
For quality of life

Wetenschapswinkel

Dynamiek in participatief ontwerpen

Samen met bewoners van de Sint Martens Hof in Arnhem
een gemeenschappelijke tuin ontwerpen

Esther Veen & Bram ten Cate

rapport 308
december 2014

WAGENINGEN **UR**
For quality of life

Colofon

Titel	Dynamiek in participatief ontwerpen; samen met bewoners van de Sint Martens Hof in Arnhem een gemeenschappelijke tuin ontwerpen <i>Dynamics of participatory design; designing a shared garden together with the residents of Sint Martens Hof in Arnhem (The Netherlands)</i>
Trefwoorden Keywords	Duurzaamheid, participatie, gemeenschappelijke tuin <i>Sustainability, participation, shared garden</i>
Opdrachtgever	Bestuur Kopersvereniging Sint Martens Hof, Hester van der Grift
Projectuitvoering	Bram ten Cate, Esther Veen, Frans van Alebeek, met medewerking van Sanda Lenzholzer, Femke Visser, ACT-studenten en BSc-studenten Landschapsarchitectuur
Projectcoördinatie	Bram ten Cate, Esther Veen
Financiële ondersteuning	Wageningen UR Wetenschapswinkel
Begeleidingscommissie	Hester van der Grift – Kopersvereniging Sint Martens Hof Ellen Willemsen - Kopersvereniging Sint Martens Hof Ids Breeuwsma – Woningcorporatie Portaal Sofia Opfer – Buurtbewoner/ Landschapsarchitect Sanda Lenzholzer – Wageningen University, Lsg Landschapsarchitectuur Martijn Duineveld – Wageningen University, Lsg Culturele Geografie Lèneke Pfeiffer – Wageningen UR, Wetenschapswinkel Esther Veen – Wageningen UR, PPO (projectleider/onderzoeker) Frans van Alebeek – Wageningen UR, PPO (waarnemend projectleider/onderzoeker) Bram ten Cate – Wageningen UR (projectleider/procesbewaker)

Fotoverantwoording	De foto's, kaartjes en figuren zijn vervaardigd door de auteurs, tenzij anders aangegeven
Vormgeving	Wageningen UR, Communication Services
Druk	RICOH, 's-Hertogenbosch
Foto omslag	Leendert Douma, Arnhem
Bronvermelding	Verspreiding van het rapport en overname van gedeelten eruit worden aangemoedigd, mits voorzien van deugdelijke bronvermelding
ISBN	ISBN 978-94-6173-879-0

Wageningen UR, Wetenschapswinkel 308

Dynamiek in participatief ontwerpen; samen met bewoners van de Sint Martens Hof in Arnhem een gemeenschappelijke tuin ontwerpen

Rapport 308

Esther Veen MSc. & ing. Bram ten Cate
Wageningen, december 2014

Kopersvereniging Sint Martens Hof
p/a Hommelseweg 99
6821 LC Arnhem
<http://sintmartenshof.wordpress.com/>

De Kopersvereniging Sint Martens Hof is een vereniging die in collectief particulier opdrachtgeverschap twintig klushuizen renoveert nabij het centrum van Arnhem.

Wageningen UR, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving
Postbus 430
8200 AK Lelystad
(0320) 291 111
info.agv.ppo.@wur.nl
www.wageningenUR.nl/praktijkonderzoekplantomgeving

PPO Lelystad (PPO AGV) is één van de locaties van Praktijkonderzoek Plant & Omgeving (PPO). Bij PPO Lelystad wordt onderzoek gedaan naar akkerbouw, groene ruimte en vollegrondsgroenten.

Wageningen UR, Environmental Sciences Group (Alterra)
Postbus 47
6700 AA Wageningen
(0317) 48 07 00
info.alterra@wur.nl
www.terra.wur.nl

Alterra maakt deel uit van Wageningen Universiteit en Research centrum (Wageningen UR). Alterra is hét kennisinstituut voor de groene ruimte. Alterra biedt een combinatie van toegepast en wetenschappelijk onderzoek in een veelheid van expertisevelden op het gebied van de groene ruimte en het gebruik ervan.

Inhoud

Woord vooraf	7
Samenvatting	9
Summary	11
1 Inleiding	13
2 Wensen en eisen van de bewoners	15
2.1 Duurzame stadstuin	15
2.2 Fietsen, hemelwater en semiopenbaar	15
3 Het project van begin tot eind	17
3.1 Introductie	17
3.2 Start van het project en begeleidingscommissie	17
3.3 Studenten Academic Consultancy Training	17
3.4 Studenten Landschapsarchitectuur	18
3.5 Synthese-ontwerp	20
4 Reflectie: lessons learned	23
4.1 Introductie	23
4.2 Wensen en keuzes in het proces	24
4.3 Besluitvorming en consensus	29
4.4 Rol van studenten	31
4.5 Rol van de Wetenschapswinkel	34
4.6 Vergelijking met andere ontwerpprojecten van de Wetenschapswinkel	35
5 Concluderende opmerkingen	39
Literatuur	41
Dankwoord	43
Bijlage 1 Odracht studenten Academic Consultancy Training (ACT)	45
Bijlage 2 Samenvatting adviesrapport van de ACT-groep	47
Bijlage 3 Poster ACT-groep voor international conferentie (SWED analysis)	49
Bijlage 4 Weblog bewoners Sint Martens Hof	51
Bijlage 5 Weblog projectleider	53
Bijlage 6 Artikel in de 'Gelderlander'	55
Bijlage 7 Sint Martens Hof – Basisprincipes tuinontwerp	57
Bijlage 8 Samenvatting interviews	61

Woord vooraf

Hommelseweg 81, Arnhem

Aan de hand van ons eigen avontuur met Hommelseweg 81, zullen we vertellen over hoe het kwam dat de Wetenschapswinkel van Wageningen UR te maken kreeg met onze tuin.

In 1999 kwam ik te wonen aan de Hommelseweg 81, te Arnhem. Voor een armzalige pas afgestudeerde, was de leuke, tochtende benedenwoning waar al 25 jaar geen onderhoud aan gepleegd was, prima voor negentig gulden per maand. Lang zou ik er waarschijnlijk niet blijven, het buurtje waarin het huis stond, zou door de gemeente te zijner tijd gesloopt worden. Maar één jaar werden er twee en allengs begon ik het huis en de buurt in mijn hart te sluiten. Slopen? Wat een onzin. De buurt bleek daar unaniem in. Jaren van pittig overleg met bewoners, gemeente en woningcorporatie Portaal volgden. In 2006 vertrok ik naar een huis een paar straten verderop. Inmiddels met man en dochter. Maar loslaten konden we het huis en de buurt niet. Toen in 2009 wethouder Roeland Kreeft aankondigde af te willen zien van sloop, en Hommelseweg 81 en haar buurhuizen als klushuis te willen verkopen, zei man Leendert: "Dan gaan wij terug". En aldus geschiedde.

In 2010 was de Kopersvereniging Sint Martens Hof een feit. Twintig gezinnen gingen twintig huizen opknappen en kregen daar een paar bindende voorwaarden bij, waaronder de zorg voor een gezamenlijke tuin van driehonderd vierkante meter. Al snel concludeerde de Kopersvereniging dat we bij de invulling van de gemeenschappelijke tuin professionals nodig zouden hebben. Buurtgenoot en landschapsarchitect Sanda Lenzholzer bleek graag mee te willen denken, zag dit als project voor haar studenten zitten en bracht ons in contact met de Wetenschapswinkel. Eerst heeft een groep studenten informatie verzameld die van belang is voor een duurzame tuin. Daarna zijn we als bewoners intensief betrokken bij het ontwerp van de tuin door studenten landschapsarchitectuur. Niet alleen de grote mensen, ook de jongste bewoners moesten aan de bak. In een kinderatelier mochten de buurkinderen hun eigen ideale tuin fantaseren. Er werd geknipt, geplakt, gekleid, getekend, geschreven. En de vaders en moeders moesten thuisblijven om te voorkomen dat de kinderen iets zouden maken om hun ouders te plezieren. Het was één van de leukste bijeenkomsten. Voor ons bewoners was het prettig om meegenomen te worden door de studenten en hun expertise en interesse. We werden gedwongen om kritisch na te denken. De studenten en hun begeleiders hebben ons daarin een grote stap laten zetten. Uiteindelijk is een samenvattend plan gemaakt op basis van ideeën van studenten die wij bewoners als positief voor de tuin beoordeelden.

En hoe is het nu met de gemeenschappelijke tuin van Sint Martens Hof? We hebben consensus bereikt over de inrichting van de tuin. Deze zomer zijn er infiltratiekragen ingegraven. Nog voor het einde van 2014 is de infrastructuur van de tuin uitgevoerd zodat we voorjaar 2015 kunnen beginnen met beplanting. Het wordt een geweldige stadstuin waar niet alleen de bewoners van zullen genieten, maar die zeker ook waardevol is voor de hele buurt. Eén groep bewoners is in elk geval zeer in hun nopjes met de huidige staat van de tuin. Voor de jongsten is het nu al een waar paradijs.

Arnhem, 3 november 2014,

Hester van de Grift

Gemeenschappelijke Binnentuin van de kluswoningen Sint Martens Hof. Bewoners en de Wetenschapswinkel zijn samen opgetrokken om een ontwerp op hoofdlijnen te maken.

Samenvatting

Sint Martens Hof is een vereniging die in collectief particulier opdrachtgeverschap twintig stadshuizen renoveert. De woningen zijn particulier eigendom en hebben naast een kleine eigen tuin samen één gemeenschappelijke binnentuin. De Wetenschapswinkel is gevraagd om een ontwerp op hoofdlijnen te maken voor een duurzame tuin. Dit ontwerp moest aan een aantal randvoorwaarden voldoen, waarvan de voornaamste waren: plek voor zestig fietsen, het opvangen van hemelwater en logische en zichtbare overgangen tussen gebieden met verschillende soorten eigenaarschap. Naast deze randvoorwaarden stelde het terrein zelf ook enkele eisen aan het ontwerp, zoals het omgaan met een hoogteverschil. Hoofdstuk twee behandelt deze randvoorwaarden en andere wensen en eisen.

In hoofdstuk drie wordt het proces van het Wetenschapswinkelproject beschreven. In chronologische volgorde laten we zien welke activiteiten zijn uitgevoerd en welke partijen daarbij betrokken waren. Een groep ACT-studenten heeft informatie verzameld die van belang is voor de toekomstige waarde van de tuin. Zestien studenten Landschapsarchitectuur hebben workshops met bewoners gehouden, en hebben evenzoveel ontwerpen gemaakt. Ook is een achtergronddocument bij die ontwerpen verschenen. Bewoners hebben vervolgens door middel van een enquête hun belangrijkste wensen kenbaar gemaakt. Op basis daarvan is een syntheseontwerp gemaakt, dat ook in dit rapport is opgenomen.

In hoofdstuk vier reflecteren we op het proces. We laten zien dat sommige wensen tijdens het proces zijn afgezwakt, terwijl andere zijn gehandhaafd. Sessies met bewoners gaven een prioritering aan in het programma van eisen. Bovendien maakten de workshops duidelijk *dat* er keuzes gemaakt moesten worden. De prioritering is echter nooit expliciet gemaakt. Experts hebben een duidelijke en tot op zekere hoogte bepalende rol gespeeld in het keuzeproces; door bepaalde opties niet te gebruiken in ontwerpen zijn ze uit beeld geraakt. Door andere elementen terug te laten komen werden ze een gegeven. Dit maakte het keuzeproces niet democratischer maar wellicht wel makkelijker. Ook reflecteren we op de besluitvorming.

We komen tot de conclusie dat hoewel absolute consensus moeilijk te bereiken is, er een bepaalde dynamiek is ontstaan die tot een redelijke consensus leidde. Bovendien hadden bewoners al vaker compromissen moeten sluiten en zijn beslissingen door een neutrale buitenstaander genomen. Daarnaast kon iedereen vanaf het begin meepraten, waardoor men meeding in de afwegingen. We vermoeden dat dit project heeft bijgedragen aan een groepsgevoel, terwijl het groepsgevoel ook heeft bijgedragen aan het project. Belangrijk te noemen is dat andere buurtbewoners niet konden meepraten.

We laten ook zien dat de inbreng van studenten waardevol was; ze brachten nieuwe energie die aanstekelijk werkte, en de oplossingen waarmee ze kwamen waren zinvol. Bovendien zetten ze mensen aan het denken en zorgden ze daarmee voor een verandering in mind-set. Voor de studenten zelf was het project ook waardevol. De meerwaarde van de Wetenschapswinkel lag grotendeels in het aanjagen van het proces, het verknopen van de verschillende processtappen en het begeleiden van de ontstane dynamiek. Ten slotte, een vergelijking met andere projecten laat zien dat de houding van de gemeente belangrijk is, en het enthousiasme van betrokkenen cruciaal; er moet synergie en dynamiek ontstaan.

In de conclusies van hoofdstuk vijf geven we aan dat het voor een participatief (ontwerp)proces belangrijk is met alle betrokkenen dit proces door te maken, dat de aanpak van workshops en vraaggesprekken goed werkt, dat de houding van externe partijen essentieel is, evenals de inspirerende inbreng van studenten. Verder constateren we dat wensen en eisen tijdens een proces kunnen verdwijnen en dat het managen van een participatief ontwerpproces door een neutrale partij zoals de Wetenschapswinkel vertrouwen geeft.

Summary

Sint Martens Hof is a residents' association that is renovating twenty town houses in Arnhem in a private commissioning partnership scheme. The houses are in private ownership and, in addition to each having a small garden of its own, they share a larger garden enclosed by the houses. The Wageningen Science Shop was asked to produce an outline of a design for a sustainable garden. The design had to meet a number of preconditions, the most important being: enough space to park 60 bicycles, provisions for collecting rainwater and appropriate and visible transitions between areas with different types of ownership. In addition to these conditions set by the client, the site itself also imposes certain restrictions on the design, such as coping with different ground levels. These preconditions and other preferences and requirements are discussed in Chapter 2.

Chapter 3 chronologically describes the process applied in this Science Shop project, showing what activities were undertaken and which parties were involved in them. A group of Academic Consultancy Training (ACT) students collected information that was relevant for the future value of the garden. Sixteen landscape architecture students held joint workshops with residents, and each student produced a design. A general background document was published to accompany these designs. Residents were then given the opportunity to express their main preferences in a questionnaire survey. These were used to develop a synthesis in the form of a design, which is included in the present report.

Chapter 4 reflects on the process. It shows that some preferences were toned down in the course of the process, while others were upheld. Sessions with residents enabled the list of requirements to be prioritised. In addition, the workshops also showed *that* choices would have to be made. However, the prioritisation was never made explicit. Experts played a clear and to some extent decisive role in the decision-making process; certain options disappeared from view because they were not included in the designs, while other elements came to be accepted as a given, as they were included in the designs. This made the design process less democratic, but perhaps also easier. The chapter also reflects on the decision-making process.

We conclude that, although absolute consensus is difficult to achieve, the process produced certain dynamics that led to a reasonable degree of consensus. In addition, certain choices had already been made by the residents, and some decisions were made by a neutral outsider. Furthermore, all parties involved were able to have their say, which resulted in them accepting the various considerations. We think that the project has contributed to a group sense of belonging, which in turn contributed to the project. An important aspect is that residents of other parts of the neighbourhood had no say in the design process.

We also show the value of the students' participation; they injected new energy into the process, which encouraged the other participants, and they suggested useful solutions. They also encouraged people to think and thereby changed people's mind-set. In turn, the project also proved valuable to the students themselves. The value added by the Science Shop mostly consisted of driving the process, linking its various steps and guiding the dynamics that arose. Finally, a comparison with other projects shows that the attitude of the local authorities is a major factor, and that the enthusiasm of those participating in the process was crucial; these are necessary for synergy and dynamics to arise.

The concluding chapter highlights the importance for the participatory design process of progressing through the process together with all those involved. It also discusses that the 'workshops with interviews' approach works well, and that the attitude of external parties is essential, as are the students' inspirational contributions. It also observes that some preferences and requirements can disappear from view in the course of the process and that the fact that the participatory design process is managed by a neutral party like the Science Shop inspires confidence.

1 Inleiding

Dit is het eindrapport van het Wetenschapswinkelproject 'Duurzame binnentuin Sint Martens Hof'. In dit project is een ontwerp gemaakt voor een binnentuin behorende bij twintig zogenaamde klushuizen. Maar wat schrijf je nog in een eindrapport als het ontwerp al is opgeleverd? Over die vraag hebben we als projectleiders wel even ons hoofd gebroken. Er lag een mooi ontwerp voor de duurzame binnentuin van de Sint Martens Hof. Onze opdrachtgevers, de bewoners, zijn daar enthousiast over en zij kunnen aan de slag. Bovendien hebben ze naast het ontwerp een eindrapport van een groep ACT¹-studenten met informatie die in de toekomst van de tuin van waarde zal zijn, en een achtergronddocument bij het ontwerp, geschreven door zestien studenten Landschapsarchitectuur. Missie volbracht.

Deze missie wilden we echter documenteren. We wilden beschrijven wat we in dit Wetenschapswinkelproject hebben gedaan en welke stappen zijn gezet om tot het uiteindelijke ontwerp te komen. Simpelweg ter verantwoording, maar ook om toekomstige projectleiders op ideeën te brengen. Deze verantwoording is het eerste deel van dit eindrapport en bestaat uit hoofdstukken 2 en 3. In hoofdstuk 2 staan de uitgangspunten van het project beschreven; we laten zien wat de oorspronkelijke vraag van de bewoners aan de Wetenschapswinkel was en bespreken het programma van eisen voor de binnentuin. In hoofdstuk 3 beschrijven we in het kort hoe het Wetenschapswinkelproject er uit heeft gezien - welke stappen zijn genomen en welke keuzes we hebben gemaakt. Het eindontwerp is hierin ook opgenomen.

Toch hadden we het gevoel dat het hier niet bij moest blijven. De verschillende betrokkenen – bewoners, ACT-studenten, studenten Landschapsarchitectuur en hun docenten, leden van de begeleidingscommissie, projectleiders en vertegenwoordigers van de Wetenschapswinkel – hebben met elkaar een proces doorlopen dat tot het uiteindelijke ontwerp heeft geleid. De processtappen waren gepland, maar wat er binnen die stappen zou gebeuren wisten we van te voren niet. Sommige wensen zijn afgefallen, anderen zijn belangrijker geworden en er zijn keuzes gemaakt. Er is enthousiasme, synergie en dynamiek ontstaan. In die zin is dit project meer dan een opeenvolging van twee studentenopdrachten. Op dat proces – het maken van keuzes, het gezamenlijke leerproces, de interactie tussen wetenschap en samenleving, participatief ontwerpen – reflecteren we in het vierde hoofdstuk. Daarin bespreken we eerst een aantal geleerde lessen, waarna we succes- en faalfactoren uit soortgelijke Wetenschapswinkelprojecten destilleren. We sluiten het rapport af met concluderende opmerkingen.

¹ Academic Consultancy Training, een vak binnen de mastersopleiding van Wageningen Universiteit.

2 Wensen en eisen van de bewoners

2.1 Duurzame stadstuin

Sint Martens Hof is een vereniging die in Collectief Particulier Opdrachtgeverschap twintig stadshuizen renoveert nabij het centrum van Arnhem (gelegen aan de Hommelseweg en de Nijhoffstraat). Het project heeft een kluskarakter, wat inhoudt dat de bewoners veel werkzaamheden van de renovatie zelf uitvoeren (zie ook www.klusfactor.nl). De twintig woningen zijn particulier eigendom en hebben elk een kleine eigen tuin van ongeveer zeven meter diep. Daarnaast delen de huizen samen één gemeenschappelijke binnentuin. Deze binnentuin is collectief privébezit, of ook wel semiopenbaar terrein. De eigenaren van de twintig huizen willen deze binnentuin inrichten op basis van een gemeenschappelijk ontwerp dat moet leiden tot een duurzame stadstuin.

Doel van het project was te komen tot een ontwerp voor de tuin op hoofdlijnen. Het ging daarbij dus niet om een uitgewerkt ontwerp compleet met bestek dat meteen na het project uitgevoerd zou kunnen worden, maar om het creëren van inzicht in mogelijkheden en het onderzoeken van randvoorwaarden voor een duurzame tuin.

We hebben oorspronkelijk de volgende onderzoeksvragen gedefinieerd:

- Wat maakt de gemeenschappelijke tuin duurzaam? Hoe kan een zogenaamde 'klimaattuin' worden aangelegd? Dat grotendeels door de bewoners zelf gedaan kan worden?
- Hoe kan de overgang openbaar gebied – semiopenbaar terrein (gemeenschappelijke tuin) en de overgang semiopenbaar terrein – privétuin worden vormgegeven?
- Hoe kan het hemelwater in de tuin (privé en/of gemeenschappelijk) worden opgevangen? En wat kan vervolgens met dat regenwater worden gedaan?
- Hoe kan een ontwerp worden gemaakt dat in beeld een eenheid uitstraalt maar die elk individueel huis in de eigen tuin de vrijheid geeft voor een eigen invulling?

Deze vragen waren het startpunt van dit project. Ze zijn tijdens het proces beantwoord (bijvoorbeeld in de rapporten van de studenten) en komen in dit rapport niet verder aan de orde.

2.2 Fietsen, hemelwater en semiopenbaar

De bewonersgroep heeft de onderzoeksvragen aangevuld met een aantal randvoorwaarden waar de gemeenschappelijke tuin aan zou moeten voldoen:

- In de tuin moet plek zijn voor zestig fietsen.
- De opvang van het hemelwater dat van de daken komt, wordt afgekoppeld van het rioelstelsel. Hiervoor is subsidie bij de gemeente aangevraagd (eind 2013 is deze toegekend). Er moeten plekken komen om hemelwater op te vangen, bijvoorbeeld in infiltratiekragen.
- Er moet worden nagedacht over de overgangen tussen gebieden met verschillende soorten eigenaarschap. Het terrein voor de gemeenschappelijke tuin is iets groter dan de binnentuin alleen; de twintig huizen hebben alle een eigen privétuin aan de achterzijde, elk zeven meter diep². Het niet-privégedeelte is collectief/wordt collectief beheerd en ingericht. Hierdoor ontstaan twee verschillende soorten gebied: privégebied en semiopenbaar gebied, met daartussen een overgang. Daarnaast is er een overgang naar het omliggende openbare gebied. De binnentuin is vooral bestemd voor de bewoners van de twintig huizen zelf. Op gezette tijden kan ze ook worden gebruikt door andere bewoners uit de wijk, bijvoorbeeld door kinderen die er willen spelen of voor speciale wijkactiviteiten als een muziekavond. Het is echter niet de bedoeling dat de tuin als openbaar terrein wordt gebruikt. Daarom moet er een afscheiding om de tuin komen. Dit dient wel een vriendelijke afscheiding te zijn. Dus; in het ontwerp moet aandacht zijn voor de overgangen tussen en de functies van de verschillende gebieden.

² Deze zeven meter diepe tuinen zijn individueel eigendom. Het is echter mogelijk dat besloten wordt dat een gedeelte daarvan onderdeel gaat uitmaken van het collectieve plan en dus collectief wordt ingericht.

Naast het programma van eisen dat draait om wensen rondom het ontwerp van de binnentuin zijn er ook enkele uitgangspunten die met het terrein zelf te maken hebben:

- Er is een hoogteverschil van 2,5 meter in het terrein (op het collectieve deel 1,5 meter).
- Een deel van de bodem is slecht doorlatend omdat het terrein op een stuwwal ligt. In combinatie met het hoogteverschil leidt dit momenteel tot wateroverlast in enkele privétuinen; regenwater stroomt naar beneden en sijpelt slecht de grond in.
- Er is een verplichting tot herplaatsing van twee grote en vier kleine bomen.
- Er dienen nieuwe plekken te komen voor gierzwaluwen.
- De oppervlakte van het gemeenschappelijke deel van de tuin is 350 m².

Afgezien van de eisen van bewoners en de uitgangspunten die met het terrein te maken hebben, zijn er weinig beperkingen. Er kan aan verschillende soorten van inrichting gedacht worden:

- Veel mensen vinden een gemeenschappelijke groentetuin leuk, of vinden het leuk om iets met bijen te doen.
- Er is interesse voor zogenaamde 'klimaattuinen', hoewel nog onduidelijk is wat dat precies inhoudt.
- De tuin kijkt uit op een blinde muur die onderdeel is van een huizenblok van woningcorporatie Portaal. Wellicht is daar ook iets leuks mee te doen.

De eigenaren van de twintig huizen aan de Sint Martens Hof willen een binnentuin inrichten op basis van een gemeenschappelijk ontwerp (Foto: Lèneke Pfeiffer).

3 Het project van begin tot eind

3.1 Introductie

In dit hoofdstuk beschrijven we het procesmatige verloop van het project. We laten in chronologische volgorde zien welke activiteiten zijn uitgevoerd en welke partijen daarbij betrokken waren. Het hoofdstuk is vooral beschrijvend en niet reflecterend – de reflectie op het proces komt in het volgende hoofdstuk aan bod. Doel van dit derde hoofdstuk is te documenteren hoe het project eruit heeft gezien. Dit kan voor projectleiders van soortgelijke projecten wellicht tot inspiratie dienen, en het vergemakkelijkt een eventuele vergelijking met soortgelijke projecten (zoals die van ons, ook in het volgende hoofdstuk).

3.2 Start van het project en begeleidingscommissie

Het ontwerpen van een duurzame stadstuin is gestart met een kennismakingsgesprek tussen vertegenwoordigers van de bewonersgroep Sint Martens Hof, de projectleiders en de Wetenschapswinkel. In het kennismakingsgesprek is de vraag van de bewoners gedetailleerd besproken zodat die in een plan van aanpak verder kon worden uitgewerkt. Het plan van aanpak is vervolgens ter goedkeuring en eventuele becommentariëring aan de bewonersgroep voorgelegd. Het kennismakingsgesprek en het plan van aanpak boden genoeg vertrouwen om het project voort te zetten.

De projectleiders werden bijgestaan door een begeleidingscommissie (voor namen, zie colofon). Naast de projectleiders zelf bestond de begeleidingscommissie uit leden van de tuincommissie van de bewonersvereniging, een vertegenwoordiger van woningcorporatie Portaal, een buurtbewoner die niet één van de klushuizen bewoont, een vertegenwoordiger van de Wetenschapswinkel en medewerkers van Wageningen University (iemand van de leerstoelgroep Landschapsarchitectuur en iemand van de leerstoelgroep Culturele Geografie). Deze commissieleden fungeerden allen als externe experts, op verschillende gebieden. De medewerker van de leerstoelgroep Landschapsarchitectuur begeleidde de studenten die de eerste ontwerpen hebben gemaakt (zie par. 3.4) en heeft het uiteindelijke syntheseontwerp gemaakt (zie par. 3.5). De medewerker van de leerstoelgroep Culturele Geografie was het 'wetenschappelijke geweten'. Hij is zelf werkzaam in het veld van burgerparticipatie en participatief ontwerpen en wist de juiste vragen te stellen voor de reflectie. Vanzelfsprekend vertegenwoordigde de tuincommissie de bewonersgroep. Omdat de leden van de tuincommissie tijdens het project vervangen zijn door andere bewoners, waren er tijdens latere begeleidingscommissiebijeenkomsten meerdere bewoners aanwezig (de oorspronkelijke tuincommissieleden en de nieuwe tuincommissieleden). De medewerker van Portaal en degene die wel in de wijk maar niet in de klushuizen woont, praatten mee als belanghebbenden. De gemeente was niet vertegenwoordigd in de begeleidingscommissie maar had wel een duidelijke rol als expert; de contactpersoon vanuit de gemeente houdt zich bezig met subsidies rondom hemelwateropvang en was dus expert op dit gebied. De begeleidingscommissie is een aantal keren bijeengekomen om de voortgang van het project te bespreken, keuzes te maken en kritische vragen te stellen.

3.3 Studenten Academic Consultancy Training

Eén van de hoofdonderdelen van het project was een deelonderzoek door een ACT-groep. ACT staat voor Academic Consultancy Training; het is een vak dat door bijna alle masterstudenten van Wageningen Universiteit wordt gevolgd. Studenten gaan in een multidisciplinaire groep aan de slag met een 'echte' opdracht. De opdracht voor deze ACT-groep richtte zich vooral op het onderzoeken van de randvoorwaarden voor het ontwerp van de duurzame stadstuin (zie Bijlage 1). Het was daardoor ingestoken als een voorstudie voor studenten Landschapsarchitectuur, die na hen aan de slag zouden gaan (zie par. 3.4).

De ACT-studenten zijn aan de slag gegaan met de wensen van de bewoners en de overige randvoorwaarden. Ze hebben een literatuurstudie gedaan en met bewoners gesproken over hun wensen, verwachtingen en vragen. Omdat de randvoorwaarden en bewonerswensen op verschillende manieren kunnen worden benaderd, hebben de studenten een aantal 'modules' ontwikkeld. Die modules kunnen worden gezien als verschillende oplossingen, of manieren, om een onderwerp (zoals waterhuishouding of bodemverontreiniging) aan te pakken. De modules die geschikt zijn bevonden voor de Sint Martens Hof zijn getoetst aan de hand van een door de studenten zelf ontwikkeld framework. Dit framework is een variatie op de bekende SWOT-analyse: de SWED-analyse (Strengths, Weaknesses, Empowerment and Disruption). De SWED-analyse maakt duidelijk welke modules goed met elkaar kunnen worden gecombineerd en welke juist minder, zodat oplossingen voor verschillende problemen, randvoorwaarden of wensen elkaar niet in de weg zitten maar juist versterken. De modules en de SWED-analyse hebben een plek gekregen in een stappenplan voor het opzetten van een stadstuin. Dit plan maakt het mogelijk keuzes te maken tussen verschillende opties en een ideale combinatie van opties te kiezen. Het doorlopen van het stappenplan heeft uiteindelijk geleid tot een advies aan de bewonersgroep.

Het adviesrapport van de ACT-groep is te downloaden vanaf de website van de Wetenschapswinkel ([UNC-team, 2013a](#)). De ACT-groep heeft ook een folder uitgebracht met daarin de belangrijkste bevindingen ([UNC-team, 2013b](#)). Bijlage 2 van dit rapport bevat de samenvatting van het ACT-onderzoek.

De bewoners waren erg te spreken over het werk van de ACT-groep. Op het [weblog](#) van de Sint Martens Hof verscheen een artikel over de studenten en hun werk voor de tuin (zie Bijlage 4). Ook de coach van de groep was erg tevreden. Ze heeft de groep aangemoedigd om een presentatie te geven op een internationale conferentie. Vier van de zes studenten zijn naar Kopenhagen afgereisd om hun resultaten te presenteren middels een poster, op de Living Knowledge Conferentie, een internationale 'Wetenschapswinkel conferentie' (zie Bijlage 3). De groep is door de Wetenschapswinkel genomineerd als één van de Wageningse inzendingen voor de Interlandse Wetenschapswinkelaward 2014 (maar in oktober 2014 helaas niet uitgekozen door de jury).

3.4 Studenten Landschapsarchitectuur

Na de ACT-groep zijn Bachelorstudenten Landschapsarchitectuur aan de slag gegaan. De studenten hebben allen een individueel ontwerp voor de tuin gemaakt. Hun uitgangspunten waren onder meer de randvoorwaarden zoals uitgezocht door de ACT-groep. De opdracht was voor de studenten onderdeel van hun reguliere studieprogramma, wat mogelijk was dankzij samenwerking met één van de docenten van de opleiding Landschapsarchitectuur, Sanda Lenzholzer, met ondersteuning van een externe docent, Femke Visser. Doel was ongeveer tien studenten een ontwerp te laten maken. Echter, omdat zestien studenten voor de casus Sint Martens Hof kozen (ze konden uit een aantal casussen kiezen) was de groep een stuk groter. Toch is besloten met deze hele groep door te gaan.

De bewoners knutselen net zo onbevangen als de kinderen (Foto's: Robin Ammerlaan).

Volwassen workshops: Wilde plannen terugbrengen tot reële vierkante meters? (Foto's: Robin Ammerlaan).

De studenten zijn uitgedaagd zich op te stellen als Consultancy Bureau. Ze hebben dit serieus opgepakt en als eenheid gewerkt. Zo is er een voorzitter en een secretaris aangewezen. De studenten hebben verschillende werkwijzen gehanteerd om de wensen van de bewoners te inventariseren. Ten eerste hebben ze kennis gemaakt met de bewoners. Zij hebben hen in groepjes geïnterviewd over hun wensen en ideeën. Dit was de 'critique phase', waarin bewoners vooral de huidige tuin mochten bekritisseren; daar kwamen dan knelpunten uit naar voren. Daarnaast hebben de studenten de wijk verkend. Kort daarna is een workshop georganiseerd voor kinderen van Sint Martens Hof (tussen de vier en twaalf jaar oud). De studenten en de kinderen gingen samen aan de slag; ze knutselden en tekenden hun wensen voor de tuin. Vervolgens hebben de studenten een workshop voor de volwassen bewoners georganiseerd. Bewoners knutselden hun ideale ontwerp en presenteerden deze aan de andere bewoners. Dit was de 'fantasy phase', waarin ruimte om te dromen voorop stond. Ten slotte was er de 'implementation phase', waarin bewoners in groepjes aan maquettes van de collectieve tuin en het huizenblok werkten. Dit was een stuk lastiger; nu was het niet alleen meer dromen, maar moest er ook gekeken worden naar haalbaarheid en vierkante meters. Wilde plannen moesten worden teruggebracht tot de realiteit.

De studenten hebben verschillende achtergrondstudies gedaan en die uitgewerkt in één document; alle individuele ontwerpen zijn gebaseerd op dit achtergronddocument. Zo bevat het document een studie naar verschillende overgangen tussen privé en openbaar gebied, een studie naar zichtlijnen, naar microklimaten en naar de geschiedenis van de wijk. Ook is er onderzoek gedaan naar vergelijkbare initiatieven en zijn daar conclusies aan verbonden. Het is een uitgebreid en interessant [rapport](#) geworden (BSc-studenten LAR, 2013).

De studenten hebben hun conceptontwerpen gepresenteerd op een bewonersavond. Elke student kreeg ongeveer vijf minuten om zijn of haar ontwerp uit de doeken te doen. De bewoners gaven daarop feedback die de studenten hebben gebruikt om hun ontwerpen aan te passen. Vervolgens hebben zij hun eindontwerpen weer gepresenteerd op een bewonersavond. Na de presentatie van alle ontwerpen kregen de bewoners stickers uitgereikt, die ze mochten plakken op de ontwerpen of onderdelen van de ontwerpen die hen het meeste aanspraken.

Volwassen workshops: Tuinwerkstukken van de bewoners (Foto's: Robin Ammerlaan).

De verschillende ontwerpen vielen in de smaak bij de bewoners. Wederom verscheen er een stukje op het [weblog](#) van de Sint Martens Hof (zie Bijlage 4), terwijl een van de projectleiders op haar weblog een persoonlijke visie gaf op het participatieproces (Bijlage 5). Ook dagblad De Gelderlander besteedde aandacht aan het gebeuren (Bijlage 6).

3.5 Synthese-ontwerp

Nadat het deelproject met de studenten Landschapsarchitectuur afgerond was, lagen er zestien ontwerpen voor de tuin. Doel in deze fase was vervolgens om te komen tot één gedragen ontwerp. Voor de bewoners was deze keuze moeilijk te maken; elk ontwerp bevatte wel een element dat aansprak en er was niet één ontwerp dat duidelijk boven de andere uitstak.

Om toch tot een algeheel ontwerp te komen, is de bewoners een aantal relatief simpele keuzes voorgelegd. All bewoners kregen een formulier met daarop negen verschillende hoofduitgangspunten voor de tuin (zie Bijlage 7). Voor elk van die hoofduitgangspunten konden ze uit twee of drie opties kiezen. Als voorbeeld: ze konden aangeven of zij de fietsenbergingen in het midden bij elkaar wilden hebben, aan de rand van het openbare pad, of verspreid in de eigen tuin met een gedeelte op het openbare terrein. De projectleiders hebben voor deze strategie gekozen om te voorkomen dat bewoners wederom met elkaar in gesprek zouden moeten over het eindontwerp; daar zou waarschijnlijk geen duidelijkheid uit naar voren komen, het zou niet leiden tot duidelijke keuzes. Het kiezen tussen uitgangspunten dwong die keuzes af. Overigens bleek er bij de meeste uitgangspunten een duidelijke voorkeur naar boven te komen; in de meeste gevallen sprak een duidelijke meerderheid zich voor één van de opties uit (zie Bijlage 7).

Vervolgens heeft Sanda Lenzholzer, de docent die de studenten begeleidde, de gemaakte keuzes verwerkt in een syntheseontwerp (zie Figuur 1). Daarbij is zij in een enkel geval van de gemaakte keuze afgeweken; niet alle combinaties van keuzes bleken even geschikt.

Figuur 1. Synthese-ontwerp voor de stadstuin Sint Martens Hof te Arnhem (ontwerp van Sanda Lenzholzer)

4 Reflectie: lessons learned

4.1 Introductie

In het vorige hoofdstuk hebben we beschreven hoe het project 'Duurzame binnentuin Sint Martens Hof' verlopen is; de ACT-groep die een onderzoek heeft gedaan, de studenten Landschapsarchitectuur die hun ontwerpen hebben gemaakt, en de totstandkoming van een uiteindelijk ontwerp voor de tuin. In dit hoofdstuk gaan we meer beschouwend in op het proces. Wat kunnen we leren van hoe het project is verlopen? Wat heeft het de bewoners sociaal gezien, inhoudelijk en procesmatig gebracht – dus afgezien van het ontwerp zelf? En wat is daarin de rol van de Wetenschapswinkel geweest? En van de studenten? Terugkijkend op het proces blijkt dat er een bepaalde dynamiek is ontstaan tussen de bewoners, de studenten en hun begeleiders, de projectleiders van de Wetenschapswinkel en andere leden van de begeleidingscommissie. De betrokkenen hebben met elkaar stappen doorlopen en met elkaar vorm gegeven aan het proces, en die dynamiek heeft invloed op het eindontwerp. Dit is waar we in dit hoofdstuk op reflecteren.

De reflectie is ingedeeld op basis van een aantal thema's. Paragraaf 4.2 gaat in op de wensen en keuzes in het proces. Paragraaf 4.3 beschrijft de rol van studenten. De besluitvorming en de consensus tijdens het project komen aan de orde in paragraaf 4.4. De rol van de Wetenschapswinkel bespreken we in paragraaf 4.5. Elk thema bestaat uit één of meer vragen, die samen de genoemde dynamiek beschrijven en duiden. De analyse is gedaan op basis van onze eigen ervaringen van het proces en besprekingen met de begeleidingscommissie, maar ook op basis van een aantal interviews met betrokkenen. Tabel 1 geeft een overzicht van de geïnterviewden. Bijlage 8 bevat een uitgebreide samenvatting van de interviews.

Tabel 1. Overzicht geïnterviewden

Persoon	Functie
Hester van der Grift	Bewoner
Ellen Willemsen	Bewoner
Ids Breeuwsma	Medewerker Portaal
Erik Laurentzen	Gemeente Arnhem
Wouter van Andel	ACT student
Robin Ammerlaan	Student Landschapsarchitectuur
Nina de Munnik	Student Landschapsarchitectuur
Nora Kooijmans	Student Landschapsarchitectuur
Sanda Lenzholzer	Docent Landschapsarchitectuur

Ten slotte bespreken we in paragraaf 4.6 welke factoren bijdragen aan het slagen of juist falen van burgerinitiatieven die zich richten op de inrichting van de (openbare) ruimte. We doen dat door een korte vergelijking te maken met een aantal praktijkvoorbeelden van de Wetenschapswinkel. In hoeverre het project 'Duurzame binnentuin Sint Martens Hof' een succesverhaal is weten we natuurlijk nog niet; op moment van schrijven is het ontwerp nog niet gerealiseerd en we weten niet of dat gaat gebeuren. Overigens is het nog maar de vraag of dat een succesverhaal definieert – is een ontwerpproces alleen een succes als het ontwerp daadwerkelijk wordt vormgegeven, of is het ook een succes als het mensen inzicht heeft gegeven in hun eigen wensen en de mogelijkheden van hun terrein? Uit de beschouwing in dit hoofdstuk zal blijken dat het project ertoe heeft bijgedragen dat bewoners zich er bewust van werden dat ze iets wilden en moesten met de tuin, dat ze duidelijke keuzes hebben gemaakt over wat ze daarin belangrijk vinden, en dat ze daarmee grotendeels op één lijn zitten. Of het ontwerp zoals dat in dit project is ontworpen daadwerkelijk tot uitvoering wordt gebracht is dan misschien minder belangrijk.

4.2 Wensen en keuzes in het proces

In deze paragraaf geven we antwoord op de volgende twee vragen:

- *Welke wensen van de bewoners zijn in het proces ingebracht, welke zijn gaan domineren en welke zijn - bewust of onbewust - naar de achtergrond geraakt?*
- *Wat was de rol van experts (ACT, ontwerpstudenten, landschapsarchitect) in het al dan niet invulling geven aan deze wensen?*

Het project is van start gegaan met een duidelijk programma van eisen voor de inrichting van de tuin, aangevuld met enkele wensen (zie par. 2.2). Dit programma van eisen was een direct gevolg van het terrein (de drassige grond vraagt om afwatering), werd ingegeven door de gemeente (omdat bomen waren gekapt moesten er bomen worden teruggeplaatst) en was gebaseerd op ideeën van bewoners (men wilde de fietsen in de tuin kwijt kunnen). Zo ontstonden de kaders waarbinnen het ontwerp moest worden vormgegeven. Hoewel er geen prioritering in die wensen en eisen is uitgesproken – niet aan de start van het project maar ook niet tijdens het project - zien we wel dat sommige zijn afgezwakt in de loop van het project, of dat ze zelfs zo goed als verdwenen zijn, terwijl andere zijn gehandhaafd.

Het traject dat gestart is met de studenten Landschapsarchitectuur en eindigde met het syntheseontwerp door Sanda Lenzholzer kan worden gezien als een participatief ontwerptraject. Dit participatieve traject is vormgegeven door middel van een reeks workshops met bewoners, zowel met volwassenen als met kinderen. Deze workshops waren een belangrijke tool om duidelijk te maken welke wensen prioriteit hadden. Dit zien we bijvoorbeeld aan het begrip duurzaamheid. Duurzaamheid zat in de titel van het project, maar gaandeweg is de aandacht voor het duurzame van het project uit het oog geraakt. Alleen de infiltratiekratten hebben nog een duidelijke duurzaamheidsfunctie.³

Het plaatsen van fietsenstallingen in de gemeenschappelijke tuin was een eis van de bewoners; de aanleg van een groentetuin een wens (Foto: Lèneke Pfeiffer).

³ In het eindontwerp is aandacht voor het hergebruiken van materialen, maar dat heeft voornamelijk met kosten te maken.

De ACT-groep heeft het aspect duurzaamheid nog een plek gegeven (UNC-team, 2013a,b) maar in het maken van de ontwerpen is het naar de achtergrond geraakt omdat duurzaamheid niet als belangrijke wens naar voren kwam tijdens de workshops. Als bepaalde wensen in de workshops met bewoners niet naar voren kwamen, zijn die ook makkelijk(er) losgelaten (zie ook de bevindingen van Uitermark (2012) in paragraaf 4.6). Dit zal vooral gelden wanneer er door de bewoners ook niet meer op teruggekomen wordt. Dit suggereert dat hoewel bewoners een programma van eisen hadden opgesteld, dit programma voor henzelf ook niet altijd scherp op het netvlies stond.

*"Het was spannend om de eerste ontwerpideeën te presenteren aan de bewoners. De feedback op die avond was erg belangrijk. Zit ik op de goede weg en wat kan ik verbeteren? Dat heeft me erg geholpen om een verbetering te maken."*⁴ (Student)

Ook het idee van een groentetuin of meer algemeen, stadslandbouw, werd in de loop van het proces steeds minder belangrijk. De ACT-groep adviseerde dat bewoners zouden moeten aangeven hoe intensief ze zich met stadslandbouw willen bezighouden, op basis waarvan zou kunnen worden besloten hoeveel ruimte daarvoor nodig is. Stadslandbouw kwam niet als één van de belangrijkste wensen van bewoners uit de workshops naar voren, en dit is dus weinig in de ontwerpen teruggekomen. We zien hierin een duidelijk verschil tussen *eisen* en *wensen* van bewoners; het plaatsen van fietsenstallingen was een eis – mensen moeten immers hun fiets kwijt – en was ook zo gecommuniceerd, terwijl het kweken van groente slechts een wens was, één van de mogelijke ideeën voor de tuin. Dit kan verklaren waarom de ruimte voor fietsenstallingen steeds in beeld is geweest ook al nam dit een aardig beslag op de ruimte, terwijl een groentetuin nauwelijks in de ontwerpen is terug te zien.

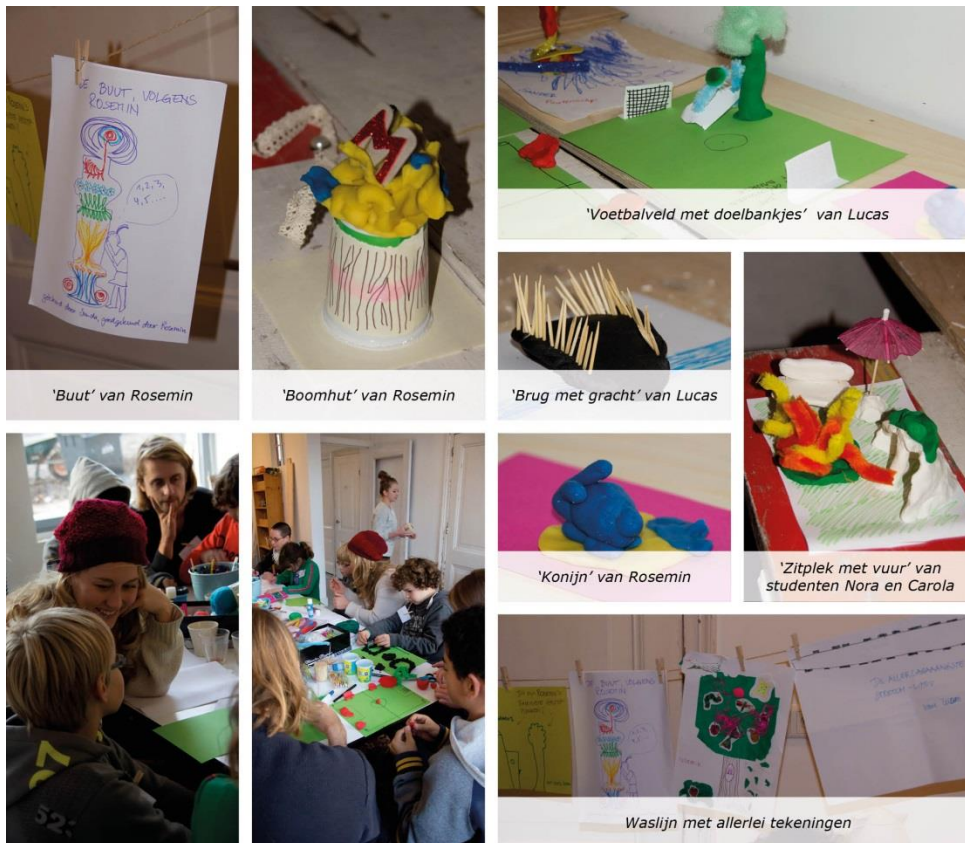
De workshops waren ook een 'realiteitscheck'; door met schaalmodellen te werken, werd duidelijk hoe weinig ruimte er eigenlijk was in de tuin en dat niet alles mogelijk was. Overigens droeg Sanda Lenzholzer met het presenteren van haar synthese-ontwerp bij aan die realiteitscheck; zij gaf aan dat twee ingangen teveel concessies op andere gebieden zou vragen, en dat het aanhouden van de wens met een auto het terrein op te kunnen de rest van het ontwerp overbodig zou maken. Zij moest dus omwille van de grootte van de tuin bepaalde wensen laten varen (hoewel zij hierin natuurlijk ook keuzes heeft gemaakt om bepaalde wensen wel, en anderen niet te 'honoreren', hier komen we later op terug).

De workshop met kinderen heeft duidelijk gemaakt dat kinderen vooral een duidelijke plek in de tuin wilden hebben. Hun wensen werden door de workshop goed kenbaar gemaakt; in eerdere fases van het project waren die wensen niet zo duidelijk in beeld.

"De kinderworkshop was erg leuk, er kwamen zaken naar voren waaraan ik zelf niet had gedacht. Kinderen kijken toch op andere niveau en vanuit een ander perspectief naar een tuin, bijvoorbeeld om goede verstoppelplekken te hebben." (Bewoner)

We kunnen concluderen dat de sessies met bewoners duidelijk hebben gemaakt welke wensen van bewoners het belangrijkste waren. Met andere woorden; de workshops en gesprekken met bewoners gaven een prioritering aan in het programma van eisen en de in het plan van aanpak opgestelde wensen en ideeën. Dit maakte het voor de student-ontwerpers makkelijker de noodzakelijke keuzes te maken. Bovendien maakten de workshops voor bewoners duidelijk *dat* er keuzes gemaakt moesten worden, omdat niet alles zou kunnen. De prioritering is echter tijdens het proces nooit expliciet gemaakt of anderszins uitgesproken, zoals we verderop in deze paragraaf bespreken.

⁴ De citaten in dit rapport zijn gebaseerd op de interviews; het zijn geen letterlijke citaten.

De workshops hebben duidelijk gemaakt welke wensen er leefden bij de bewoners (Foto's: Robin Ammerlaan).

De workshops maakten dus tot op bepaalde hoogte duidelijk welke wensen het meest leefden bij de bewoners. Maar de experts hebben ook een meer actieve rol gespeeld bij het maken van keuzes. We zien hierin allereerst een verschil tussen de ACT-groep en de student-ontwerpers. De ACT-groep heeft zich strikter gehouden aan de 'papierse wensen', dat wat in eerste instantie op schrift was gesteld, terwijl de studenten Landschapsarchitectuur dit meer losgelaten hebben. Dit verschil is te verklaren met het feit dat de ACT-groep minder gedwongen was om keuzes te maken, omdat een rapport nou eenmaal meer ruimte laat voor het naast elkaar bestaan van verschillende opties dan een ontwerp. De ACT-studenten hebben mogelijkheden open gelaten door verschillende opties uit te werken, bijvoorbeeld in het geval van het opvangen van water. Bovendien onderzochten ze verschillende combinaties om het programma van eisen in te vullen. De groep heeft in die zin dus weinig keuzes hoeven maken. Overigens gaf de SWED-analyse wel aan welke opties goed met elkaar combineren en welke juist minder, waarmee wel op bepaalde keuzes voorgesorteerd werd, en bovendien is er een uiteindelijk advies uitgebracht waarin bijvoorbeeld werd aangeraden voor infiltratiekratten te kiezen. De ontwerpers hadden minder mogelijkheden om meerdere opties naast elkaar te laten bestaan; iedere student moest voor zijn ontwerp keuzes maken:

"Het lastige was het maken van keuzes. We hebben niet alles uit de workshops mee kunnen nemen. Er waren teveel wensen waardoor we moesten kiezen en lang niet alle wensen gehonoreerd konden worden. Die selectie was ook onze eigen interpretatie." (Student)

De studenten hebben hun keuzes op verschillende invalshoeken gebaseerd. Ten eerste zijn ze uitgegaan van het advies van de ACT-groep. Omdat de ACT-groep infiltratiekratten adviseerde zijn andere opties voor het opvangen van water 'verdwenen' uit de potentiële lijst van mogelijkheden. De infiltratiekratten⁵ werden daarmee als het ware een gegeven. Daarnaast hebben ze de voornaamste wensen uit de workshops meegenomen ([Rapport](#): BSc-studenten LAR, 2013, pp. 17/18).

⁵ Overigens bleek dat de aannames die de ACT studenten hadden gedaan over de grootte van de kratten niet te kloppen, en deze fout werd pas laat in het proces ontdekt. Voor het ontwerp maakte dat niet erg veel uit omdat de kratten ondergronds geplaatst worden – dit had alleen invloed op de plek van de te plaatsen bomen. Het was wel vervelend voor de bewoners, omdat die de kratten moesten bestellen.

Voornaamste wensen uit volwassenenworkshop:

- *Ruimte voor centraal punt (bbq, vuurplek etc.);*
- *Maar ook kleine knusse plekjes;*
- *Fietsen opties: aan de rand, verspreid privé - collectief of alleen privé;*
- *Vormgeving fietsen: op de grens van privé- collectief half verdiept, eventueel combineren met opbergruimte, infiltratiekratten, containers (hiervoor ook verharde paden nodig)*
- *Olifantenpaden, informele paden laten ontstaan, later eventueel verharden;*
- *Bomen vooral ver weg van de huizen (i.v.m. schaduw);*
- *Verplaatsbaar/ op splitsbaar meubilair;*
- *Sterrenhemel zichtbaar (ook bij kinderen was dit naar voren gekomen);*
- *Erfscheiding twistpunt (maar wel in ontwerp worden opgenomen);*
- *Afscheidingen dicht bij huizen hoger;*
- *Afscheiding moeten wel in de materialen van zelfde familie komen, hoogte individueel te bepalen;*
- *Bank rondom bomen.*

Voornaamste wensen uit kinderworkshop:

- *Behoeft voor open stuk maar ook verstoppelken;*
- *Boom, boomhut;*
- *Water > gracht (ook als afscheiding in de tuin);*
- *Ornament: buut voor verstoppen;*
- *Boot of schip (item dat speelbaar is maar ook esthetisch);*
- *Skelterrace baan (race track kwam ook naar voren bij de volwassenen);*
- *Open hemel voor sterren kijken > weinig verlichting (kwam ook voor bij volwassenen);*
- *Gras, bloemen, fruitbomen, plukfruit;*
- *Zandbak/speelzand.*

In hun eindrapport presenteren de studenten verder studies naar zichtlijnen, overgangen, micro-klimaten, infrastructuur, faciliteiten, hoogteverschillen, massa-ruimte (bv. huizen belemmeren het zicht, struiken en bomen zijn doorzichtig), historie van het gebied, demografie, kabels en leidingen, en sfeer en materialen. Ook zijn er referentiestudies naar andere tuinen gedaan. In sommige van deze studies zijn wensen van bewoners makkelijker mee te nemen en ook terug te vinden in de ontwerpen dan in andere. Bij de studie naar zichtlijnen wordt bijvoorbeeld direct gerefereerd aan de workshops met bewoners ([Rapport](#): BSc-studenten LAR, 2013, pp. 21):

Resultaten bewonersinterviews m.b.t. zicht - groep 1:

- *Geen hoge schuttingen, maar ook niet iedereen moet zomaar naar binnen kunnen kijken. Dichter bij de huizen hogere afscheidingen en dichter bij de collectieve tuin steeds minder afscheiding.*
- *Mensen die langslopen moeten niet ergens naar binnen kunnen kijken.*
- *Iets met schijndicht. Wel moet er een eyecatcher aanwezig zijn, zodat de binnentuin herkenbaar is voor omwonenden.*
- *De rijtjes huizen die er aan grenzen mogen afgesloten worden.*
- *Collectieve tuin: Tuin inkijken vanuit huis.*
- *Van binnen naar buiten en buiten naar binnen.*
- *Schaduw/ overzicht (met bijv. kinderen die spelen): Tuinen moeten wel zon houden, maar schaduw is ook fijn. Tuin hoeft niet overzichtelijk, kinderen vinden altijd wel een plekje om ongezien dingen uit te halen.*
- *Historische kenmerken zichtbaar: Historische kenmerken zijn leuk, er is een hoog historisch besef, maar ze zien niet voor zich hoe dit gerealiseerd kan worden.*

Bij een studie naar bijvoorbeeld kabels en leidingen kan minder duidelijk naar bewonerswensen worden gerefereerd, terwijl zo'n studie evengoed belangrijk is. Niet bij alle onderdelen van een ontwerp is dus even goed rekening te houden met wensen van bewoners, en dit is ook niet overal even belangrijk. Elke student heeft vervolgens individuele keuzes gemaakt op basis van de voorstudies.

Omdat het hemelwater is afgekoppeld van het rioelstelsel worden infiltratiekanalen geplaatst (Foto: Leendert Douma).

Laten zestien verschillende ontwerpen nog verschillende opties open, voor het komen tot één syntheseontwerp moeten meer keuzes worden gemaakt. Die keuzes waren in eerste instantie gebaseerd op de hoofdelementen waar de bewoners uit hebben kunnen kiezen (zie par. 3.4). In sommige gevallen is er voor gekozen de keuzes van bewoners te negeren, of te 'overrulen'. Het belangrijkste voorbeeld daarvan is het hebben van twee ingangen tot de tuin; die keuze is bij het maken van het syntheseontwerp vervallen, zoals we eerder al aangeven, terwijl bewoners hier wel voor gekozen hadden. In het syntheseontwerp is voor één ingang gekozen omdat twee ingangen te veel ruimte zouden innemen en één ingang – volgens de docent-ontwerper c.q. expert - beter paste bij het totaalontwerp. Ook de wens om een brede ingang te hebben tot de tuin zodat een auto het terrein op zou kunnen rijden is niet meegenomen in het syntheseontwerp; dit zou zoveel ruimte kosten dat er van een verder ontwerp geen sprake meer zou zijn.⁶ In feite heeft de docent-ontwerper dus keuzes gemaakt vóór de bewoners en is zij ervan uitgegaan dat zij in haar rol als ontwerper die keuze beter zou kunnen maken. Dit onderschrijft het betoog van Duineveld en Van Assche (2006), waarin zij stellen dat de kennis van burgers vaak ondergeschikt wordt gemaakt aan die van experts. Experts worden gezien als relatief objectief en wetenschappelijk, terwijl burgerkennis wordt gezien als ervaringskennis die bovendien lokaal gebonden is: "In de gesuggereerde hiërarchie staan rationele, objectieve en universele wetenschappelijke kennis en waarden boven de kennis en de waarden van burgers, leken en locals omdat die wordt gezien als emotioneel, subjectief en lokaal" (pp. 70). Het is echter waarschijnlijk dat de bewoners dat zelf ook zo zagen.

De keuzes die gemaakt zijn om tot een syntheseontwerp te komen, zijn tijdens de presentatie van het ontwerp uitgelegd en de bewoners konden hier in mee gaan. Zij begrepen dat er soms keuzes gemaakt moesten worden en dat niet aan alle wensen tegemoet kon worden gekomen, en accepteerden de keuzes die de ontwerper had gemaakt.⁷ Er was kennelijk voldoende vertrouwen in de docent-ontwerper om met een voorstel te komen, wellicht door haar persoonlijkheid en haar vertrouwensband met een aantal bewoners (zij woont in dezelfde buurt). Zoals Duineveld en Van Assche (2006) aangeven, maakt dit proces het systeem echter niet democratischer. En de vraag is

⁶ Overigens heeft deze wens niet zwart op wit gestaan in de projectdocumenten; deze wens bleek bij sommige bewoners te leven maar speelde slechts een kleine rol in het ontwerpproces.

⁷ In elk geval op dat moment; we weten nog niet hoe de tuin er uiteindelijk uit gaat zien.

ook of dit het systeem beter maakt; het onderscheiden van experts en niet-experts is moeilijk - het gaat niet om de diepte van iemands kennis maar om de context waarin die kennis geproduceerd wordt – en waardering van en omgang met ruimte veronderstelt altijd “politieke keuzes die nimmer objectiefwetenschappelijk te funderen zijn” (pp. 71).

Met andere woorden, hoewel duidelijk was dat er keuzes gemaakt moesten worden – de ruimte was beperkt, en dus de mogelijkheden ook – had de expert andere keuzes kunnen maken. Bijvoorbeeld om wel ruimte te houden voor een auto op het terrein en dan te accepteren dat er verder weinig ‘tuin’ overbleef. Het feit dat de expert keuzes maakte voor de bewoners was dus niet democratisch en heeft wellicht niet tot het ‘beste’ resultaat geleid. Het maakte het keuzeproces echter waarschijnlijk wel gemakkelijker. Wellicht was het voor bewoners makkelijker te accepteren dat een keuze door een expert, die bovendien zelf geen belang bij het project had, werd gemaakt, in plaats van door één van hen zelf, of in plaats van via een lange weg van overleg tot een democratisch besluit te komen. Maar, zoals aangegeven door één van de bewoners: ‘De conclusie dat de eisen niet allemaal binnen de ruimte pasten had ergens nadrukkelijker een keuzemoment mogen zijn. Jullie zijn daar een beetje overheen gewalst.’

Overigens lag het nemen van beslissingen niet alleen bij de experts, maar ook bij de projectleiding. Deze heeft ervoor gekozen de enquête (zie par. 3.5) in te zetten om bewoners tot het maken van keuzes aan te zetten. Welke hoofdkeuzes daarin werden opgenomen, en welke mogelijke opties, is door hen bepaald. Deze werkwijze is wel voorgesteld aan en besproken met de begeleidingscommissie, maar de projectleiding heeft hier ook duidelijk op gestuurd. Hier is ook een wisselwerking tussen de projectleiding en de expert. In eerste instantie zouden drie syntheseontwerpen worden gemaakt, maar toen uit de enquête duidelijke consensus sprak, koos de expert ervoor het bij één ontwerp te laten.

We kunnen dus concluderen dat de experts een duidelijke en tot op zekere hoogte bepalende rol hebben gespeeld in het keuzeproces; door bepaalde opties niet meer te noemen of niet te gebruiken in ontwerpen zijn ze uit beeld geraakt. Door andere elementen terug te laten komen werden ze een gegeven. Anderzijds hebben de experts hun keuzes nadrukkelijk gebaseerd op de wensen van bewoners.

4.3 Besluitvorming en consensus

Het komen tot een ontwerp voor de tuin vraagt niet alleen om het maken van keuzes, maar ook om het sluiten van compromissen. We gaan nu in op de volgende vragen:

- *Wie kon er meepraten - en wie niet?*
- *Waarom werkt dit project? Omdat er consensus is bereikt over het ontwerp, of wellicht omdat er consensus bestond over het proces (en dat de betrokkenen beseften dat niet alle wensen kunnen worden meegenomen)?*

De bewonersgroep van de Sint Martens Hof is relatief klein. Door verschillende workshops te houden, hebben alle bewoners de kans gehad om hun wensen voor de tuin kenbaar te maken. Natuurlijk zaten sommige bewoners dicht bij het vuur dan anderen; bewoners in de tuincommissie of in de begeleidingscommissie van dit project waren vaker in gesprek over de tuin dan bewoners die een minder prominente rol speelden in het proces. Eén van de bewoners gaf dan ook aan dat hij het samen definiëren van het programma van eisen miste, omdat dat door de tuincommissie was gedaan. Dat was al voor de start van het project; het programma van eisen is door de projectleiding als uitgangspunt gezien. De studenten hebben de bewoners opnieuw naar hun wensen gevraagd, wat als een nieuw startpunt gezien kan worden. Er is echter geen bundeling van die wensen geweest; hoewel het achtergronddocument van de studenten wel enige uitgangspunten benoemt (zie par. 4.2) is er tijdens het proces niet stilgestaan bij een gezamenlijk gedragen wenspakket. Dit is een gemiste kans; op die manier hadden bewoners nog sterker bij het project betrokken kunnen worden.

Met een groep van twintig bewoners is het moeilijk absolute consensus te bereiken; er waren zoveel variabelen voor het tuinontwerp dat de kans klein was dat iedereen het op alle punten met elkaar

eens zou zijn. Nadat de studenten hun ontwerpen hadden gepresenteerd is er voor gekozen om met een enquête te werken om mensen te laten kiezen voor bepaalde hoofdelementen in het ontwerp. Dit moest lange discussies zonder conclusies voorkomen. Het is opvallend dat er uit de enquête duidelijke keuzes kwamen. Natuurlijk waren er bij alle hoofdelementen bewoners met een afwijkende mening, maar in de meeste gevallen was er een grote meerderheid voor een bepaalde keuze. Dat maakte het komen tot een syntheseontwerp natuurlijk een stuk gemakkelijker. Het was ook een bevestiging van het proces van het telkens betrekken van bewoners.

Door van te voren met een duidelijk procesplan te komen, kan het makkelijker zijn om consensus te bereiken; mensen hebben zich dan immers al aan het proces gecommitteerd en men weet dat er water bij de wijn zal moeten worden gedaan. In dit project was het proces om te komen tot een ontwerp van te voren echter niet in detail vastgelegd. Er was een plan van aanpak maar daarin was bijvoorbeeld nog niet besloten hoe het keuzeprocess zou verlopen nadat de studenten hun ontwerpen hadden gemaakt. Bovendien hebben alleen de bewoners die in de begeleidingscommissie zaten het plan van aanpak kunnen beoordelen. Bewoners hadden van te voren dus geen totale duidelijkheid over hoe de besluitvorming zou gaan. Toch zijn er geen problemen ontstaan over de besluitvorming. Waarschijnlijk liggen hier verschillende redenen aan ten grondslag:

- Alle bewoners waren zich ervan bewust dat het ontwerp een middenweg zou worden. Ze zaten al langer met elkaar in besluitvormingsprocessen en hadden al vaker compromissen moeten sluiten. Er ontstond redelijke consensus, en daar nam men genoegen mee.
- De bewoners hadden waarschijnlijk geen hele zware meningen en de ontwerpen lagen voldoende dicht bij elkaar om geen grote discussies uit te lokken.
- Mensen werden meegezogen in het proces; iedereen had vanaf het begin kunnen meepraten dus men ging ook mee in de afwegingen die werden gemaakt.
- Beslissingen werden door een externe persoon, een buitenstaander, genomen die bovendien als expert bij het project was betrokken. De ontwerper gaf bijvoorbeeld aan dat het niet mogelijk was toegang voor een auto te creëren; die mening werd gerespecteerd.

Een groep die niet kon meepraten over het ontwerp waren de bewoners uit de omliggende wijk. De plannen voor de binnentuin zijn bovendien nauwelijks met hen gecommuniceerd (er is bij ons weten eenmaal een informatieavond geweest waarin de voortgang is gepresenteerd). In hoeverre die bewoners gebruik kunnen maken van de binnentuin is op dit moment nog onduidelijk. De bewonersgroep heeft aangegeven dat kinderen uit de buurt er wel mogen spelen, maar dat het niet de bedoeling is dat de buurman er komt barbecueën. Of iemand die in de buurt werkt er zijn lunch mag komen eten, is nog niet besproken. Ook is niet duidelijk of er een bordje zal hangen met daarop 'verboden toegang voor onbevoegden', of juist 'vrij wandelen op de paden'. De tuin zal worden afgesloten met een hek, maar dit moet een vriendelijk karakter krijgen. De binnentuin is daarmee dus nadrukkelijk privégebied, ook al is het collectief; het is *collectief privégebied*, en daarmee semiopenbaar. Openbaar omdat het voor verschillende mensen toegankelijk is, maar semi omdat die groep select is. Interessant is dat ook dit gedurende de loop van het project is veranderd. Uit de gesprekken leek semiopenbaar in eerste instantie te verwijzen naar een privégebied, dat publiek toegankelijk zou zijn. Verder in het proces werd het echter steeds meer een gedeeld gebied, toegankelijk voor een beperkte groep mensen. De betekenis van het woord semiopenbaar is daarmee gedurende de loop van het project steeds minder op het openbare en meer op het collectieve (van een specifieke groep mensen) komen te liggen. Wellicht heeft dit te maken met de steeds grotere betrokkenheid van de bewoners.

Als mensen met elkaar een proces als dit doorlopen, kan dat hen dichter bij elkaar brengen. Ze leren elkaar kennen en staan samen aan de wieg van iets moois. Als buitenstaanders hebben we echter weinig zicht op wat dit project sociaal gezien voor de bewoners heeft betekend; als we dat hadden willen weten hadden we dat vanaf het begin moeten monitoren of daar specifiek onderzoek naar moeten doen. Maar we kunnen hier natuurlijk wel over speculeren. De bewoners kenden elkaar al, want ze waren met elkaar een proces ingestapt; het samen werken aan een blok klushuizen. Hoewel ze allemaal hun eigen huis hebben, hebben ze op bepaalde punten al gezamenlijke beslissingen genomen. Ze waren al gewend met elkaar tot consensus te komen en soms water bij de wijn te

moeten doen. In hoeverre dit project heeft bijgedragen aan een groepsgevoel is daarom onduidelijk: wellicht heeft het groepsgevoel bijgedragen aan het project – waarschijnlijk is allebei waar.

Uitgangspunt van het tuinproject was in elk geval dat iedereen mee mocht denken. Er waren dan ook meerdere sessies en bijeenkomsten. Hoewel sommige bewoners vaker aanwezig waren, leeft ook het idee dat op elke sessie weer andere mensen afkwamen. En omdat de tuincommissie tijdens het project vervangen werd, zijn meerdere bewoners bij de begeleidingscommissiebijeenkomsten geweest. In principe hebben alle bewoners dus de kans gehad om mee te praten, maar of dat is gebeurd weten we niet zeker. Het feit dat de bijeenkomsten vaak in het huis van één van de bewoners was, die op een hartelijke manier haar huis openstelde en iedereen van koffie en thee voorzag, kan drempelverlagend werken voor mensen die misschien nog minder bekend zijn met het project en andere bewoners. Anderzijds was het geen neutraal terrein, wat mensen ook weer kan afschrikken. In hoeverre iedereen zich onderdeel heeft gevoeld van dit project weten we daarom niet. Wel weten we dat er een dynamiek is ontstaan, waarin een gezamenlijk plan ontworpen heeft kunnen worden. Tijdens het proces stonden sommige bewoners meer op de voorgrond dan anderen, maar blijkbaar kenden zij de wensen van de andere bewoners goed, deelden zij grotendeels dezelfde mening, of is er een bepaalde dynamiek ontstaan waardoor men een gezamenlijke tuin voor ogen had, die ook werd overgedragen aan bewoners die wat verder van het vuur stonden.

4.4 Rol van studenten

Dit Wetenschapswinkelproject is grotendeels door studenten uitgevoerd. Een belangrijke rol was daarnaast weggelegd voor de docenten van de studenten Landschapsarchitectuur. Eén van hen heeft naast de noodzakelijke begeleiding van de studenten (ook inhoudelijk) het syntheseontwerp gemaakt. Studenten hebben dus een grote rol gespeeld in het project. Daar gaan we in deze paragraaf verder op in door de volgende vraag te beantwoorden:

- *Wat was de rol van de ingebrachte kennis? Wat was de rol van de studenten? In hoeverre hebben zij aan het proces bijgedragen, en wat was de rol van kennis daarin?*

Uit interviews is duidelijk geworden dat de inbreng van studenten erg waardevol is geweest. Wat opviel is hun enthousiasme. Bewoners waren onder de indruk van hoe serieus de studenten het project oppakten, en werden daardoor zelf ook weer gestimuleerd om aan de slag te gaan. Bovendien waren de studenten creatief, en hadden ze verrassende inzichten. Omdat ze niet bekend waren met de gebaande paden, werden die ook minder makkelijk bewandeld. Met andere woorden, de inbreng van studenten bracht nieuwe energie naar het project die stimulerend was en aanstekelijk werkte, en de oplossingen waarmee ze kwamen waren zinvol.

"De presentaties van de studenten en de interactie met de bewoners waren leuk. Het gaat dan bijvoorbeeld om de creativiteit om problemen en vraagstukken op te pakken, om de pijnpunten te vertalen naar oplossingen. Studenten hebben één en ander snel opgepikt, de veelheid aan wensen voor de tuin tastbaar gemaakt, en zich goed ingeleefd." (Bewoner)

"Het is verfrissend om met studenten te werken; ze hebben nieuwe/andere ideeën en ze zijn inspirerend. Ze komen met verschillende ideeën en oplossingen. De studenten straalden energie uit. Als je tien tot twintig jonge mensen bij elkaar hebt die enthousiast zijn, dan heeft dat impact." (Externe partij)

Een tweede voordeel van het werken met de studenten is dat de gesprekken die zij met de bewoners voerden de bewoners aan het denken zetten: de studenten stelden vragen waar de bewoners nog niet over nagedacht hadden. Ze zetten daarmee de wensen en eisen op scherp en maakten ze concreter. Bovendien werden bewoners zich door de vragen bewust dat ze iets moesten met de tuin. De wens om de tuin aan te pakken werd door de gesprekken met studenten daarom steeds meer realiteit. Deze betrokkenheid werd in de ontwerpessies nog vergroot; het ACT-project was 'ouderwets', in die zin dat het grotendeels een desk study was. Mensen mee laten denken met ontwerpen zorgde voor meer betrokkenheid.

"De interviewvragen die de studenten stelden waren leuk en verrassend. Ze dwongen je om beter en op een andere manier na te denken over de tuin. De meesten van ons hadden de tuinaanleg voor zich uit geschoven, en waren druk met hun eigen huis. De bijeenkomsten over de ontwerpen dwongen ons om ook in de tuin op korte termijn actie te ondernemen."
(Bewoner)

Studenten hebben dus voor een verandering in mind-set gezorgd. Maar ze hebben simpelweg ook kennis aangeleverd. Kennis die later nog van pas kan komen, bijvoorbeeld op het moment dat er moet worden besloten welke bloemen te planten, maar ook kennis die de plannen voor de tuin concreter en daarmee echter maakt. Als voorbeeld het uitzoekwerk dat de ACT-groep heeft verricht voor de afwatering. Daardoor wordt het afwateringsprobleem ineens een mogelijk op te lossen obstakel⁸.

"De afwatering in de tuin is een grote hobbel om te nemen. Het uitzoekwerk van de ACT-groep geeft helderheid en oplossingen. Het is nuttig om daarover in een vroegtijdig stadium na te denken. Alle tot nu toe geleverde producten, zoals het ACT-rapport, het analyserapport van de studenten Landschapsarchitectuur en de zestien ontwerpen, zijn prachtige naslagwerken om later nog naar terug te grijpen." (Bewoner)

Net zo concreet is het feit dat het werken met studenten ook heeft geleid tot een heel scala aan ontwerpen. Anders dan wanneer er een ontwerpbureau zou zijn ingehuurd, waren er nu zestien ontwerpers aan de slag. Daardoor zijn er veel verschillende ideeën bovengekomen, wat de verschillende mogelijkheden – en onmogelijkheden (want wat is in geen enkel ontwerp terechtgekomen?) – helder in kaart heeft gebracht. De keerzijde hiervan was wel dat dit het kiezen tussen verschillende ideeën lastiger maakte. Eén van de bewoners gaf aan dat er te veel ontwerpen waren, waardoor veel ideeën niet goed konden doordringen. Als gevolg zijn de ontwerpen van de studenten naar de achtergrond geraakt. Wat daarin ook meespeelt is dat bewoners de posters moeilijk konden terugkijken; ze zijn niet goed op de computer te bekijken in zo'n groot formaat en ook niet goed te printen.

Het onderzoek van de studenten heeft ervoor gezorgd dat de afwatering een stuk behapbaarder is geworden. Bewoners brengen zelf de infiltratiekratten aan (Foto: Leendert Douma).

⁸ We gaven eerder al aan dat er een fout is gemaakt in de berekeningen voor de infiltratiekratten. Dat neemt echter niet weg dat de afwatering een stuk behapbaarder is geworden door het werk van de studenten.

Zoals al aangegeven kozen meer studenten Landschapsarchitectuur voor deze opdracht dan gepland. Dit betekende dat er met een vrij grote groep moest worden gewerkt. Afgezien van het feit dat dit tot een groot aantal ontwerpen leidde, zou zo'n grote groep de bewoners ook kunnen 'overspoelen'. Dit is opgelost door de studenten als een consultancybureau op te laten treden, net als de ACT-groep dat feitelijk was. Dit bleek een goede zet; de studenten pakten het erg goed op. Het maakte de communicatie met bewoners makkelijk, en heeft ook geleid tot het uitgebreide gezamenlijke achtergrondrapport met de verschillende studies, waardoor de kennis en kunde van de studenten zo goed mogelijk is ingezet. Overigens was het voor de studenten zelf ook niet altijd fijn om met zoveel te zijn; het betekende bijvoorbeeld te weinig tijd per ontwerp.

Overigens bleek dat de kennis die de ACT-studenten hadden verworven ook waardevol was voor de studenten Landschapsarchitectuur; zij hoefden zich hierdoor niet meer bezig te houden met de randvoorwaarden voor hun ontwerp. De kaders waarbinnen zij hun ontwerp moesten maken waren immers al voor hen geschetst. Anderzijds is de koppeling tussen de ACT-groep en de studenten Landschapsarchitectuur niet optimaal geweest. Hoewel we dat niet specifiek hebben onderzocht leeft het idee dat de studenten Landschapsarchitectuur relatief weinig gebruik hebben gemaakt van de kennis die de ACT-groep heeft verzameld (hoewel hier in het achtergronddocument wel specifiek naar wordt verwezen). In die zin zou het beter zijn geweest wanneer de twee groepen tegelijk aan het werk waren geweest (dat was echter niet mogelijk in de planning), of wanneer de begeleider van de Landschapsarchitecten een grotere rol had gehad in de ACT-groep. De complexiteit van het project – de verschillende betrokken partijen – evenals het grote aantal studenten, maakt die afstemming moeilijker. Feit blijft wel dat de verschillende soorten kennis beter op elkaar afgestemd hadden kunnen zijn. De ACT-groep had dan wellicht mogelijkheden kunnen onderzoeken waar de ontwerpers mee gekomen waren. Die laatste hadden dan wellicht nog iets verder buiten de box kunnen denken omdat ze zelf betrokken zouden zijn bij het plaatsen van de kaders.

Voor de studenten zelf was het project ook erg waardevol. Wat de studenten vooral aangeven is dat het een 'echte' en geen verzonnen opdracht was, en daarmee serieuzer en nuttiger. Dat studenten dit zo ervaren blijkt ook het feit dat zoveel studenten voor deze opdracht kozen. Zowel de ACT-studenten als de ontwerpstudenten waardeerden het erg dat ze aan een echte casus werkten, en dit maakte het enthousiasme in hen los. Dit werd door hun docent onderkend.

"Het fijne van de opdracht was dat het realistisch was, en dat ik iets kon betekenen voor de bewoners. Dat gaf me echt een kick. Het samenwerken met de mensen was leuk. Het luisteren naar hun wensen voor de tuin. Niet alleen bedenken wat je zelf leuk vindt, maar juist met de wensen en ideeën van de bewoners aan het werk gaan." (Student)

"Ik heb het gevoel dat er echt iets met ons werk gedaan is, en dat we een bijdrage hebben geleverd. De vraag van de bewoners was een maatschappelijke vraag; het speelde echt. En het gevoel dat er echt wat mee gedaan wordt; dat is gewoon leuk." (Student)

"Het aanstekelijke enthousiasme van de studenten. In het project met de bewoners hebben ze zo hun stinkende best gedaan, en ze zijn zo gegroeid, mooi om dat te zien". (Docent)

Daarnaast noemden studenten als leerzaam:

- Het interdisciplinaire karakter van de ACT-groep. Studenten kunnen dan van verschillende invalshoeken leren.
- Het directe contact met de mensen in Arnhem, om rond te kunnen lopen op de plek, om gesprekken te hebben. Het luisteren naar en vertalen van de wensen van de bewoners: *"Niet alleen bedenken wat je zelf leuk vindt, maar juist met de wensen en ideeën van de bewoners aan het werk gaan."*
- Het geven van presentaties en organiseren van workshops.
- Studenten uit beide groepen gaven aan dat er een prettige groepsdynamiek was, wat de projecten ten goede kwam: *"Bij dit project ging iedereen er vol in."* Het werkte ook goed dat iedereen zijn eigen taak en functie had: *"Nadat duidelijk was geworden dat we met z'n zestien een*

adviesbureau moesten vormen werden de taken en de functies al heel snel verdeeld. Een ieder pakte in het team een functie op waarvan hij/zij vond dat hij/zij er goed in was."

- De bewoners kwamen zelf ook met bruikbare ideeën en waren enthousiast: "Het enthousiasme van de bewoners tijdens het participatieve ontwerpproces maakte het heel bijzonder."
- De begeleiding, zowel vanuit het ACT en de opleiding Landschapsarchitectuur, als vanuit de Wetenschapswinkel, was goed.
- Het project nodigde uit tot veel eigen initiatief, dat maakte betrokken.
- Het ontwerpen op detailniveau was nieuw voor sommige mensen, evenals het werken binnen duidelijke grenzen en randvoorwaarden.
- De ACT-groep heeft haar methode gepresenteerd op een conferentie. Ze hebben er feedback op ontvangen en ze willen er een wetenschappelijke publicatie van maken. Dit hele traject is/was ook erg leerzaam.
- Het project was ook bijzonder omdat er een groepsdeel was en een individueel deel (voor de ontwerpers).

Al met al heeft het werken met studenten in dit project goed uitgepakt. Voor hen was het erg leerzaam om met een echte groep bewoners om tafel te zitten. Maar net zo was het voor de bewoners leerzaam om door de studenten ondervraagd en aan het denken gezet te worden, en zestien verschillende ontwerpen te zien. De rapporten van de twee groepen studenten zullen ook in de toekomst nog van waarde zijn. Maar het belangrijkste was wellicht dat de studenten met hun enthousiasme de bewoners weer scherp kregen dat de tuin iets is waar ze iets mee moeten, en willen.

4.5 Rol van de Wetenschapswinkel

Zoals eerder geschreven hebben studenten - en de docent-ontwerper - een grote rol gespeeld in het project. Anders dan in sommige andere Wetenschapswinkelprojecten is er nauwelijks gebruik gemaakt van andere Wageningse onderzoekers. In deze paragraaf reflecteren we daarom op de rol en meerwaarde van de Wetenschapswinkel⁹. Die meerwaarde ligt grotendeels in het aanjagen van het proces, het verknopen van de verschillende processtappen en het begeleiden van de ontstane dynamiek.

Dit project bestond uit meer stappen, waarvan de ACT-groep, de studenten Landschapsarchitectuur en het syntheseontwerp er slechts drie waren. Deze drie stappen hadden de meeste concrete resultaten - een rapport, zestien ontwerpen, een eindontwerp - en zijn daarmee ook het opvallendst. Deze drie stappen hebben echter niet onafhankelijk van elkaar plaatsgevonden, zijn niet in een vacuüm uitgevoerd. Rondom die drie stappen is meer gebeurd; bijeenkomsten met de begeleidingscommissie, onderlinge communicatie, de koppeling tussen de twee groepen studenten, terugkoppeling met de bewoners. Dit proces is door de projectleiders begeleid en in goede banen geleid. Belangrijk daarbij was dat de sfeer tussen de projectleiding en de bewoners goed was:

"Ik heb het idee dat de klik tussen de bewoners en de opdrachtnemer ook één van de succesfactoren van dit project was". (Externe partij)

Het voordeel van een externe projectleiding (in tegenstelling tot een projectleider vanuit de bewoners zelf) is dat alle bewoners zich mee kunnen laten nemen in het proces. Er is niemand die actief hoeft na te denken over te nemen stappen en niemand die specifiek verantwoordelijk is voor 'hoe nu verder'. Dat geeft rust, bewoners kunnen zich makkelijker mee laten nemen en er ontstaat een meer ontspannen sfeer.

"Als lid van de tuincommissie voelde ik me tot het moment dat onze 'tuin' een Wetenschapswinkelproject werd verantwoordelijk voor de voortgang. Ik was immers één van de trekkers. Nu het ontwerp een project is geworden, is er een last van mijn schouders gevallen". (Bewoner)

⁹ Met 'Wetenschapswinkel' refereren we hier niet zozeer sec aan de projectleiding, maar meer aan de inbedding van het project in het 'stramien' van de Wetenschapswinkel. Met andere woorden, wat is de meerwaarde van dit project ten opzichte van wanneer het twee aparte studentenopdrachten zouden zijn geweest?

Er was dus een klik tussen de projectleiding en de bewoners en het feit dat het project van buiten werd geleid maakte het ontspannen. Een ander voordeel was dat de betrokkenheid van Wageningen in de vorm van de Wetenschapswinkel het project een zekere status gaf. Dit was een vorm van empowerment; de bewoners en hun plannen werden serieus genomen omdat er andere partijen dan alleen de bewoners aan tafel zaten (niet alleen de projectleiders en vertegenwoordiger van de Wetenschapswinkel, maar ook de externe partijen die zitting namen in de begeleidingscommissie). Die status leidde vervolgens weer tot nieuwe geïnteresseerden, zoals minister Blok (Minister voor Wonen en Rijksdienst) die het project is komen bezoeken en ineens bij één van de bewoners aan de keukentafel zat. Wat hier overigens ook aan heeft bijgedragen is de open houding van de bewoners, die bijvoorbeeld een [blog](#) over de ontwikkelingen bijhouden (zie Bijlage 4).

Moeilijker te beschrijven is echter de dynamiek die in het project is ontstaan en die een gevolg was van het Wetenschapswinkelproject en van het feit dat dit meer was dan twee losse studenten-opdrachten. De bewoners zijn samen door een proces gegaan, hebben samen stappen genomen. Het traject - van het eerste contact tot de presentatie van het eindontwerp - is gezamenlijk doorlopen en op die manier is er ook samen een 'mening', of verwachting gevormd. Met andere woorden, er is een structuur ontstaan waardoor bewoners tot een breed gedragen plan hebben kunnen komen. Doordat het proces uit verschillende stappen bestond, was er voor nieuwe bewoners (of bewoners die in eerste instantie minder betrokken waren) plek om in te stromen. Maar omdat het project voortbouwde op al genomen stappen, hoefde het proces dan niet weer bij nul te beginnen. De studenten hebben aan deze dynamiek bijgedragen door met hun jeugdige enthousiasme iedereen aan te steken. De docent-ontwerper heeft eraan bijgedragen door van de verscheidenheid aan ideeën en meningen één ontwerp te maken en door knopen door te hakken - en de bewoners daarin mee te nemen. De projectleiding heeft de losse onderdelen tot één project verknoopt.

"In andere projecten wordt ook wel met bewoners gecommuniceerd. Het voordeel is dan dat je meer één op één kunt werken. Maar in een project als dat van de Wetenschapswinkel komt er veel meer op tafel. Als je 'gewoon' een architect inhuurt is het veel traditioneler." (Externe partij)

Op die manier had het proces invloed op het eindontwerp. De bewoners hebben daar immers met elkaar vorm aan gegeven door samen de stappen - ACT-groep, ontwerpers - te doorlopen. De ontwikkeling van het ontwerp ontvouwde zich dus in dit Wetenschapswinkelproces; de ontwerpogave werd steeds concreter, er werden keuzes gemaakt en die werden steeds meer iets gezamenlijks. Het is waarschijnlijk niet toevallig dat de bewoners bij het kiezen op hoofdthema's zo op één lijn bleken te zitten.

"Ik denk dat we met een professioneel bureau niet dergelijke resultaten hadden gekregen."
(Bewoner)

4.6 Vergelijking met andere ontwerpprojecten van de Wetenschapswinkel

In bovenstaande paragrafen hebben we gereflecteerd op het proces van de Sint Martens Hof; we hebben gekeken naar wensen en keuzes, besluitvorming en consensus, en naar de rol van studenten en de Wetenschapswinkel. We kunnen echter nog weinig zeggen over succes- en faalfactoren; daarvoor is nog niet duidelijk genoeg in hoeverre we dit project een succes mogen noemen. Daarom vullen we bovenstaande informatie in deze laatste paragraaf aan met een korte verkenning van drie vergelijkbare Wetenschapswinkelprojecten - Binnenterrein in Sint Marten (een ander project dan de Sint Martens Hof), Europaplein in Renkum en dorpshart in Spijk - om op die manier meer te zeggen over de factoren die bijdragen aan succes of falen van een initiatief. Bovendien maken we daarmee onze reflectie iets breder dan de Sint Martens Hof alleen. De drie gepresenteerde projecten hebben allemaal een ruimtelijke opgave en ze hebben allemaal bewoners bij het ontwerpproces betrokken. We hebben gekozen voor een vergelijking met voorbeelden van Wetenschapswinkelprojecten omdat we daar uit eigen ervaring iets over kunnen zeggen. Deze vergelijking moet worden gezien als een

aanvulling op datgene wat in de paragrafen 4.2 tot en met 4.5 aan de orde is gekomen over participatieve processen met betrekking tot ruimtelijke vraagstukken. We introduceren nu eerst de drie vergelijkbare projecten.

Casus: Ontmoeting op het Binnenterrein in Sint Marten

De oude volkswijk Sint Marten is één van de dichtstbevolkte wijken van Arnhem. Rond een plein dat opnieuw ingericht gaat worden (het Binnenterrein) staat een groep huizen van Woningcorporatie Portaal (dit terrein ligt op een steenworp afstand van de Sint Martens Hof; in dezelfde buurt dus). Op initiatief van het Wijkplatform Sint Marten heeft Wijkcentrum de Hommel voor de herinrichting van dit terrein de hulp ingeroepen van de Wetenschapswinkel. In 2007 hebben onderzoekers van Wageningen UR en studenten Landschapsarchitectuur aan het project gewerkt. Om een plein te kunnen ontwerpen waar de bewoners zich verantwoordelijk voor voelen en graag komen, zijn de buurtbewoners - groot en klein - actief bij het ontwerpproces betrokken. Vertegenwoordigers van het wijkcentrum De Hommel, de Woningcorporatie Portaal en de gemeente Arnhem hebben het onderzoek inhoudelijk en procesmatig ondersteund. Op een aantal momenten is deze groep uitgebreid met een groep buurtbewoners, vooral om inhoudelijk te reflecteren en mee te denken. Voor de buurtbewoners zijn verschillende bijeenkomsten georganiseerd; kinderen hebben hun ideale droomplein ontworpen middels een kijkdoos, en volwassenen konden hun wensen en ideeën voor het plein naar voren brengen. Een aantal buurtbewoners heeft het ontwerp tijdens een feestelijke middag aangeboden aan de regiodirecteur van woningcorporatie Portaal en aan de toenmalige stadsdeelmanager van de gemeente Arnhem (Van der Windt *et al.*, 2007). De uitvoering van het Binnenterrein is meteen na de oplevering van het ontwerp ter hand genomen door de woningbouwcorporatie en de gemeente. Vandaag de dag is het binnenterrein in Sint Marten een plek waar ouders elkaar ontmoeten in een prettige groene omgeving, en waar kinderen veilig kunnen spelen.

Casus: Burgers maken schetsontwerp voor Europaplein in Renkum

Het Europaplein in Renkum is een openbare ruimte in gemeentelijk eigendom. De gemeente had plannen met het plein waar zowel de direct omwonenden als andere inwoners van Renkum minder blij mee waren. Zij hebben zichzelf georganiseerd in de werkgroep Europaplein en hebben in 2009 het initiatief genomen om zelf een ontwerp te (laten) maken. Samen met de Wetenschapswinkel is een groen en levendig ruimtelijk ontwerp gemaakt voor het Europaplein. In een periode van anderhalf jaar hebben bewoners tijdens een aantal dorpsbijeenkomsten en in diepte-interviews ideeën en voorkeuren uitgesproken voor het plein. Studenten en ontwerpers hebben de wensen vertaald in een prachtig ontwerp. In het woord vooraf schrijft de werkgroep: "De maatschappelijke en politieke rol die het [de inhoud van het rapport] zal gaan spelen in het spel rondom de toekomstige bestemming van het Europaplein is niet te voorspellen" (Kersten *et al.*, 2010).

Casus: Naar een dorpshart in Spijk

Spijk is een van de dorpen in de gemeente Rijnwaarden, Gelderland. De Stichting Actief Spijk staat voor een leefbaar Spijk en wil dat het dorpshart een plek wordt waar ontmoeten centraal staat en waar ruimte is voor alle dorpsactiviteiten. Actief Spijk heeft samen met de Wetenschapswinkel de basis gelegd voor een ontwerp van een dorpshart met aandacht voor ontwikkelingen en kansen die kunnen bijdragen aan de leefbaarheid van Spijk. De gemeente Rijnwaarden heeft zich vanaf het begin positief opgesteld tegenover dit burgerinitiatief. Ze heeft zich bewogen van de houding 'wij weten wat goed voor u is' naar een houding met meer oog voor wat mensen zelf willen en kunnen doen. In die houding vonden politiek en burgerinitiatief elkaar (Kruit *et al.*, 2014).

Synergie betrokkenen en rol lokale overheid

Wanneer we de drie bovenstaande casussen en de Sint Martens Hof vergelijken vallen twee dingen op. Ten eerste is het belangrijk dat er synergie ontstaat tussen de betrokkenen. Ten tweede speelt het al dan niet meewerken van de gemeente een belangrijke rol. We bespreken deze punten hier één voor één.

Synergie tussen betrokkenen beïnvloedt de dynamiek van het proces. Niet alleen in Sint Martens Hof, maar ook in andere participatieve projecten van de Wetenschapswinkel (Foto: Leendert Douma).

Synergie

De vier projecten laten zien dat de synergie die tussen betrokkenen kan ontstaan de dynamiek van het proces gunstig kan beïnvloeden. In paragraaf 4.5 schreven we al dat er in de Sint Martens Hof een proces is ontstaan waarin de bewoners en de andere betrokkenen gezamenlijk tot een eindontwerp kwamen. Soortgelijke processen zien we in de andere projecten ook. In het geval van het Binnenterrein in Sint Marten werkten studenten, onderzoekers, de wijkopbouwwerker en de vertegenwoordigers van woningbouwcorporatie en gemeente allen toe naar hetzelfde doel. In dit proces was met name de rol van de wijkopbouwwerker cruciaal. Hij wist de buurtbewoners te enthousiasmeren, en zorgde er bovendien voor dat ze ook enthousiast bleven om naast corporatie en gemeente mee te blijven helpen aan de verwezenlijking van het ontwerp. In het geval van Spijk vervulde een lokale organisatie - de Stichting Actief Spijk - die aanjaagfunctie. Op eigen kracht en vanuit eigen wensen en ideeën werd de toekomst van het dorp vormgegeven. Dit gold overigens niet alleen het ontwikkelen van een dorpschart, maar ook andere activiteiten die de inwoners ontplooiden om het dorp leefbaarder te maken. Door er samen tegen aan te gaan, werd aan de gemeenschapszin en de veerkracht van alle inwoners gewerkt. Het dorpschart zit in de mensen en hun netwerken, en het zijn dan ook de verbindingen die het dorpschart maken: een divers, complex en sterk netwerk. De rol van de Wetenschapswinkel was in dit project vooral om de bewoners bewust te maken van hun eigen kracht, en die te benutten. Ook in Renkum hebben bewoners, studenten, onderzoekers en externe deskundigen in een gezamenlijk proces samengewerkt met hetzelfde doel voor ogen.

We zien dus dat het belangrijk is dat bewoners en andere partijen er 'samen tegenaan gaan', en een gezamenlijk proces doorlopen. Wals *et al.* (2009) geven dan ook aan dat het bevorderen van sociale cohesie een belangrijke uitkomst van dit soort initiatieven is omdat mensen samen doen en samen leren. Zij noemen dit sociaal leren, een manier van leren die mensen beter in staat stelt om van en met elkaar te leren en op creatieve en concrete wijze betekenis te geven aan het alledaagse leven. Mensen moeten elkaars verschillen niet alleen accepteren maar die ook weten te benutten. Mensen met zeer verschillende achtergronden delen gezamenlijk kennis en ervaring en bedenken op basis daarvan samen creatieve oplossingen.

Uitermark (2012) plaatst echter kanttekeningen bij dit soort groepsprocessen. Hij wijst er op dat de ongelijkheid tussen gemeenschappen met en zonder zelforganiserend vermogen kan worden vergroot, en daarmee ook de ongelijkheid binnen gemeenschappen. Mensen die moeite hebben zichzelf te

organiseren worden benadeeld, terwijl mensen die daar minder moeite mee hebben in het voordeel zijn. Burgers zijn immers niet altijd ideaal toegerust om succesvolle initiatieven te ontwikkelen. De bewoners in de Sint Martens Hof wisten zich te verenigen en zo hun woonomgeving aantrekkelijker te maken, maar niet alle groepen mensen krijgen dat voor elkaar. Dit leidt niet alleen tot verschillen tussen wijken, maar eventueel ook tot verschillen binnen wijken; als sommige groepen minder succesvol zijn in het zich organiseren kunnen ze buiten de boot vallen en hebben ze minder zeggenschap over hun eigen woonomgeving dan anderen. Anderzijds is het natuurlijk ook mogelijk dat bepaalde groepen door andere geïnspireerd raken om hun woonomgeving aantrekkelijker te maken en kan er een cultureel proces op gang komen waarin lokale initiatieven bijdragen aan de culturele dynamiek in de samenleving.

Lokale overheid

Een tweede punt is de rol van de lokale overheid. Succesvolle burgerinitiatieven vragen om een cultuurverandering bij overheden en gevestigde instituties (zie Ten Cate *et al.*, 2013). Veel projecten hebben echter te kampen met een ontmoedigende reactie van overheden. Snoeker (2014) stelt dat gemeenten in beginsel vaak positief staan tegenover burgerinitiatieven. Ze willen vaak wel, maar helaas bieden ze niet altijd de juiste condities. Een conservatieve houding van de gemeente kan ervoor zorgen dat procedures en regels het initiatief afremmen. Ook is er soms een gebrek aan communicatie (en visie) vanuit de gemeente naar de burger. Sommige gemeenten nemen een initiatief over en gebruiken het als PR voor bijvoorbeeld gemeenteraadsverkiezingen.

Het succes van het initiatief in Spijk wordt mede verklaard door de ondersteuning van een enthousiaste burgemeester en zijn gemeentelijke apparaat. Ook in de cases Sint Martens Hof en Binnenterrein was de relatie met de gemeente van begin af aan goed. Dit suggereert dat de gemeente vertrouwen heeft in het burgerinitiatief en bereid is om het los te laten.

In Renkum is de verhouding met de gemeente echter van begin af aan moeizaam geweest. Ook politiek gezien waren de meningen verdeeld; de ene partij omarmde het burgerinitiatief en een ander vond dat de inrichting van de openbare ruimte aan de gemeente moest worden overgelaten. Toen het schetsontwerp voor het plein, met onderliggend kostenplaatje, uiteindelijk werd aangeboden aan het bestuur van de gemeente Renkum hebben zowel de gemeente als de werkgroep de intentie uitgesproken om samen op te trekken in de vervolgfase. Het is anders gelopen; medio 2014 ligt het plein er net zo bij als in 2009. De ontmoedigende werking van de (lokale) overheid die Snoeker (2014) noemt, zou één van de oorzaken kunnen zijn voor het stranden van dit burgerinitiatief. [Nota Bene: overigens is er medio 2014 in Renkum wel succes geboekt. Er is geld gereserveerd vanuit het Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing, en de gemeente heeft in 2013 een Werkgroep Centrumplan Renkum ingesteld die zich wederom moet buigen over het ontwerp van het plein, nu in samenhang met de herontwikkeling van de Dorpsstraat, de belangrijkste winkelstraat in het dorp. Leden van de Werkgroep Europaplein maken deel uit van de nieuwe werkgroep. Eind 2014 is het Gebiedsontwikkelingsplan centrum Renkum uitgebracht, met daarin een groen ontwerp voor het Europaplein en een voorstel tot de eerste fase van de uitvoering (Werkgroep centrumplein Renkum, 2014).]

Het is niet ons doel te stellen dat het falen van een burgerinitiatief altijd aan de gemeente te wijten is. Want natuurlijk kunnen er ook interne faalfactoren zijn; gebrek aan kennis, kunde en tijd bij de initiatiefnemers, onvoldoende doordachte plannen of te weinig draagvlak bij andere wijkbewoners. Wat deze initiatieven ons echter wel laten zien, is dat een ondersteunende rol van de gemeente veel kan betekenen.

Ten slotte

Deze korte vergelijking met drie andere Wetenschapswinkelprojecten laat ons dus zien dat de houding van de gemeente belangrijk is, net als het enthousiasme van betrokkenen - initiatiefnemers, onderzoekers, studenten en externe deskundigen - en de synergie binnen de groep. Aan dat eerste is niet altijd heel veel te doen (hoewel daar natuurlijk ook strategieën voor zijn, denk aan stakeholder-management), maar enthousiasme en synergie zijn - ten minste tot op bepaalde hoogte - te beïnvloeden. Wetenschapswinkelprojecten proberen dat dan ook te doen, onder andere door de inzet van studenten. Studenten kunnen bij bewoners dingen boven tafel halen en door hun jeugdige enthousiasme en onbevangenheid een vertrouwensband opbouwen, waardoor belangrijke informatie vrijkomt en vooral enthousiasme en dynamiek ontstaat. De rol van hun kennis daarbij is minder groot.

5 Concluderende opmerkingen

In dit rapport hebben we ten eerste beschreven wat we in dit Wetenschapswinkelproject hebben gedaan en welke stappen zijn gezet om tot een uiteindelijke ontwerp te komen. We hebben dit vooral gedaan om toekomstige projectleiders van vergelijkbare projecten - al dan niet uitgevoerd via de Wetenschapswinkel - op ideeën te brengen. Maar wellicht belangrijker is dat we in dit rapport hebben gereflecteerd op ons proces, en dit kort hebben vergeleken met een drietal andere Wetenschapswinkelprojecten. In dit hoofdstuk presenteren we hiervan een aantal concluderende opmerkingen.

- Wellicht de belangrijkste les is dat het voor een participatief (ontwerp)proces belangrijk is met alle betrokkenen dit proces door te maken. Dit geeft dynamiek en is een goede basis voor synergie. Het ontstaan van synergie tussen de betrokkenen is cruciaal, niet alleen voor het slagen van het project maar ook om consensus te krijgen.
- Participatief ontwerpen via workshops per doelgroep (volwassenen, kinderen), en daaraan voorafgaand interviews met betrokkenen blijkt goed te werken (Sint Martens Hof, Binnenterrein); diepte-interviews met een aantal betrokkenen na een workshopsessie kunnen betekenis geven aan een ruimtelijk ontwerp (Europaplein).
- De houding van externe partijen, zoals gemeente en woningbouwcorporatie, is essentieel om een project na de ontwerpfase verder te helpen (bijvoorbeeld in de uitvoeringsfase).
- De inbreng van studenten is inspirerend, maar helpt ook om mensen aan het denken zetten. Studenten kijken met een onbevangen blik van buiten; bewoners zijn bereid in alle openheid hun vragen te beantwoorden. De inbreng van studenten leidt daarmee tot dynamiek.
- Wensen en eisen van bewoners kunnen gedurende het ontwerpproces 'verdwijnen'; dit hoeft niet erg te zijn, maar het is wel belangrijk dit te beseffen. Bovendien kan het vervelend worden. Want wiens eisen zijn dat bijvoorbeeld? Zijn sommige partijen wellicht beter in staat om hun wensen en eisen naar voren te (blijven) brengen?
- Experts kunnen een belangrijke rol spelen bij het kiezen tussen verschillende wensen. Zij doen dat door naar bewoners te luisteren, maar ook door hun eigen kennis en kunde in te zetten. Dat is niet altijd democratisch maar maakt het proces soms wel makkelijker omdat experts een 'neutrale' rol hebben omdat ze van buiten komen.

Het managen van een participatief ontwerpproces door een neutrale partij zoals de Wetenschapswinkel wekt vertrouwen bij externe partijen. De Wetenschapswinkel heeft daarmee een bijdrage geleverd aan de synergie voor het ontwerp.

Literatuur

- BSc-studenten LAR (2013). [Overzicht resultaten groepsgewijs onderzoek](#). Bachelorthesis Landschapsarchitectuur en Ruimtelijke Planning, Wageningen University 2013-2014. (Niet-openbaar document)
- Cate, B. ten, G.H.P. Dirx, P.J.W. Hinssen, C.S.A. van Koppen & J. Vader (2013). Burgerinitiatieven zijn beter voor de natuur: of niet? WOT-paper 23. WOT Natuur & Milieu - Wageningen UR, Wageningen
- Duineveld, M. en K. Van Assche (2006). Tweederangs burgers en de ogenschijnlijke democratisering van de Nederlandse ruimtelijke ordening. In: Aarts, M.N.C., R. During en P.D. van der Jagt (2006). Te koop en andere ideeën over de inrichting van Nederland. Wageningen: WUR (p. 65-72). ISBN 9032703501. Te downloaden op: <http://edepot.wur.nl/32445>
- Kersten, I.C., J. Noordhuizen, M. Duineveld, A. Pellis & B. ten Cate (2010). Ons Europaplein: ontwerp voor een nieuw Europaplein in Renkum. Rapport 272. Wageningen, Wageningen UR – Wetenschapswinkel.
- Kruit, J., B. ten Cate & D.N.M. Beljaars (2014). Naar een dorpshart voor Spijk: een levend dorp met een rijke geschiedenis. Rapport 302. Wageningen, Wageningen UR – Wetenschapswinkel.
- Snoeker, B.J.R. (2014). Initiatieven uit een krimpende samenleving: Een analyse van de omgang van krimpgemeenten met bottom-up initiatieven. Universiteit Utrecht: Utrecht.
- UNC-team (2013a). Duurzame Stadstuin; Sint Martens Hof, Arnhem (Laatste versie, 17-10-2013). Urban Nature Consultancy-team, ACT-groep Wageningen University. 140 pp
- UNC-team (2013b). Duurzame Stadstuin in vogelvlucht, Arnhem Sint Martens Hof. Versie 17-10-2013. Urban Nature Consultancy-team, ACT-groep Wageningen University. 7pp
- Uitermark, J. (2012). De zelforganiserende stad. In: Essays Toekomst van de stad. Raad voor de Leefomgeving, Den Haag: p. 5-9
- Wals, A.E.J., N. van der Hoeven & H. Blanken (2009). The acoustics of social learning. Design learning processes that contribute to a more sustainable world. Wageningen Academic Publishers, Wageningen.
- Werkgroep centrumplein Renkum (2014). Gebiedsontwikkelingsplan centrum Renkum. Notitie gemeente Renkum. 24 pp.
- Windt, N.P. van der, K. Bakker, F. Fähnrich & B. ten Cate (2007). Buitengewoon binnenterrein: met buurtbewoners ontwerpen aan een plein in de Arnhemse wijk Sint Marten. Rapport 237. Wageningen, Wageningen UR – Wetenschapswinkel.

Dankwoord

Aan dit project van de Wetenschapswinkel hebben velen een bijdrage geleverd. In dit dankwoord staan we daar graag even bij stil. Allereerst gaat onze dank uit naar de bewoners van de Sint Martens Hof. Zij hebben er met hun enthousiasme voor gezorgd dat we gedurende de afgelopen anderhalf jaar geïnspireerd werden om samen met hen te werken in dit project. Een extra woord van dank voor Hester, die zo vaak haar keukentafel en verse kannen koffie ter beschikking heeft gesteld.

Een groep van zes studenten van de Academic Consultancy Training heeft in september en oktober van 2013 een vooronderzoek gedaan naar de randvoorwaarden voor een duurzame tuin. De resultaten van dit onderzoek zijn zelfs gepresenteerd tijdens een internationale conferentie in het voorjaar van 2014. Hartelijk dank Wouter van Andel, Maaïke Griffioen, Tim Jan Huldman, Thijs Kabel, Diede Maas en Luuk de Vetten!

Onze bijzondere dank gaat uit naar Sanda Lenzholzer en Femke Visser en een groep van zestien studenten Landschapsarchitectuur die in de periode november 2013 tot februari 2014 voor inspirerende input hebben gezorgd voor het uiteindelijke schetsontwerp van de gemeenschappelijke tuin. Robin Ammerlaan, Marleen Buitenwerf, Karen Claringbould, Sanne Glorie, Karin de Graaf, Sabine de Groot, Jorn Haalboom, Ruben Isarin, Jolanda de Jong, Nora Kooijmans, Michelle Leemkuil, Nina de Munnik, Maarten Plooi, Carola Raaijmakers, Merel Scheltema en Jorne van de Water, hartelijk dank voor jullie mooie ontwerpen en enthousiaste bijdragen!

Ook willen we Erik Laurentzen van de Gemeente Arnhem bedanken voor zijn wateradviezen, maar vooral ook voor de mogelijkheid om de eindpresentatie van de studenten te kunnen houden in de voormalige PTT-Bunker in Klarendal. Ten slotte bedanken we de leden van de Begeleidingscommissie voor hun inbreng tijdens de vergaderingen en hun waardevolle commentaren op eerdere versies van het rapport.

Esther Veen en Bram ten Cate

Bijlage 1 Opdracht studenten Academic Consultancy Training (ACT)

Title: **Solutions for a biodiverse, healthy community garden**

Assignment: In the city of Arnhem, a group of twenty families re-develops a residential block into houses and apartments. Each house has a private garden, and in addition the owners collectively want to create a community garden that is rich in biodiversity. They face a number of questions and challenges. Part of the soil is contaminated with waste products from a former laundry. The area also suffers from incidental flooding in cases of heavy showers, amongst others related to the fact that there are height differences in the garden. Furthermore, the owners have the obligation to plant a number of trees, have to accommodate common swifts (Dutch: gierzwaluwen) and want to help (solitary) bees. The residents seek advice in how to overcome these challenges and to incorporate clever solutions into their garden design.

We would like the ACT student team to explore and advise us on the following:

1. Which health risks may arise from the soil contamination? How can they grow their own vegetables safely? Can the soil be cleaned by using special vegetation?
2. Can water retention and re-use of rainwater become part of the garden design?
3. Which design, measures and management options will stimulate birds, insects and a rich biodiversity in the specific setting of this garden?

This assignment is part of a project by the Wageningen UR Science Shop, that in turn is carried out by Alterra and Applied Plant Research.

Although substantial international literature and examples are available, we ask the ACT team to translate these to the specific project in Arnhem. A constraint may lay in the fact that (a large part of) the information is available in Dutch only; therefore at least 2 or 3 of the ACT team members should command Dutch.

Background information: The ACT team is explicitly *not* expected to make a design for the garden. Rather, the work will be used by a group of Wageningen UR BSc students in Landscape Architecture and Planning (LAP) as input for their designs.

Commissioner: Managing commissioner is the Wageningen UR Science Shop
Project leader: Frans van Alebeek
Applied Plant Research, part of Wageningen UR, Lelystad
Mail: frans.vanalebeek@wur.nl
Phone: 0320 291615

Literature: Starting material is available and representatives of the owners collective are available for consultation

Confidential: NO

Specially of interest for students with a background in: The project asks for students with knowledge of and experience in: ecology (MBI, MFN) and climate in urban environments and environmental pollution (MUE, MES, MCL), hydrology and soil science (MEE, MCL, MIL). At least 2-3 students should command Dutch, as written information is partly in Dutch, and interviews with residents also.

Bijlage 2 Samenvatting adviesrapport van de ACT-groep

Twintig families van het Sint Martens Hof te Arnhem willen een gemeenschappelijke stadstuin aanleggen. Ze lopen hierbij tegen een aantal problemen zoals wateroverlast en bodemvervuiling aan, en ze hebben de wens bij te dragen aan stadslandbouw en verhoging van de biodiversiteit. Onderzoekers van de Wetenschapswinkel van Wageningen Universiteit helpen hierbij. Een deel van dit project wordt uitgevoerd door het Urban Nature Consultancy (UNC) team, een Academic Consultancy team. Dit deel bestaat uit het beantwoorden van vragen rondom technische mogelijkheden en randvoorwaarden. Het team heeft voor de vier categorieën oplossingen geformuleerd en daarbij relevante criteria als budget, duurzaamheid en kindvriendelijkheid gehanteerd. De Wetenschapswinkel wil dat het project een voorbeeldfunctie is voor soortgelijke projecten.

Het UNC-team heeft vier verschillende producten ontwikkeld. Product 1: Stappenplan. Dit product is een beschrijving van het stappenplan dat als voorbeeldfunctie kan dienen voor vergelijkbare projecten. Product 2: Modules. Dit is een beknopte opsomming van algemene oplossingen voor de vier categorieën. Product 3: SWED-analyse. Dit is een door het UNC-team ontwikkelde sterkte- zwakte analyse. Dit wordt toegepast op de mogelijke modules om hieruit een relevante selectie te maken. Het geeft ook weer welke modules goed met elkaar combineren. Product 4: Advies. Dit is een toegespitst advies op de Sint Martens Hof situatie, gebaseerd op de uitwerking van de geselecteerde modules. De voorbeeldfunctie zal dus in twee van de vier producten aanwezig zijn; het doorlopen van het wetenschappelijke proces zal beschreven worden in het eerste product, en het tweede product zal uit een lange lijst met algemene oplossingen bestaan die toepasbaar kunnen zijn voor een groot aantal andere stadstuinen.

Het maatschappelijke probleem zal beantwoord worden in de laatste drie producten. De analyse wijst uit welke van de modules het meest gunstig zijn voor het Sint Martens Hof en welke van deze modules goed met elkaar combineren. Deze geselecteerde modules worden vervolgens uitgewerkt in het advies door onder anderen verstrekking van informatie en berekenen van prijzen.

Op korte termijn kan het wateroverlastprobleem opgelost worden door het plaatsen van regentonnen en infiltratiekratten. De regentonnen dienen als buffer en de daarop aangesloten infiltratiekratten laten overtollig water infiltreren. Op lange termijn kan de bodemverontreiniging verminderd worden met behulp van fyto-remediatie. Voor stadslandbouw wordt het niet aangeraden om in de bodem gewassen te planten door de bodemvervuiling. Het advies is om deze te verbouwen in schone grond in bijvoorbeeld kuipen, dit kan op korte termijn. De biodiversiteit kan ook op korte termijn verhoogd worden door het planten van een hoge diversiteit bloeiende- en vruchtdragende planten. Dit trekt op langere termijn vervolgens insecten en macrofauna aan. De planten helpen ook indirect bij de waterinfiltratie.

Het uiteindelijke rapport is een samenstelling van de vier producten. De lezer kan bepalen welke producten er relevant voor hem zijn, maar voor het totaalbeeld wordt geadviseerd om het gehele rapport te lezen. Het team heeft naast deze producten ook nog een kort, overzichtelijke folder waarin de belangrijke conclusies en adviezen samengevat worden. Dit is toegankelijk voor de bewoners van het Sint Martens Hof. Met het advies kunnen landschapsarchitecten aan de slag met het ontwerpen zodat er in de zomer van 2014 een mooie stadstuin zal ontstaan.

Bijlage 3 Poster ACT-groep voor international conferentie (SWED analysis)

Strengths, Weaknesses, Empowerment and Disruption (SWED) analysis

Wouter van Andel¹, Diede Maas¹, Thijs Kabel¹, Maaïke Griffioen¹, Luuk de Vetten¹, Tim Huldman¹ and Josette Jacobs²

¹ MSc students Biology & Members of Urban Nature Consultancy, Wageningen University (the Netherlands); ² MSc students International Land & Water Management & Members of Urban Nature Consultancy, Wageningen University; ³ Assistant professor Philosophy, Wageningen University (the Netherlands)

Introduction

Interaction between science and society is complicated; there is a feeling of distance from each other.¹ Scientists provide solutions to complex problems but often lack an efficient and transparent way to translate their solutions to the societal context. Alternatively, society can feel left out in the decision-making process, resulting in a lack of trust in the solutions. How can we address this problem and bridge the gap between science and society?

Problem and solution

Certain methods exist for analysing complex problems by giving measures of strengths and weaknesses, such as the SWOT analysis.¹ While this method works well for situations it was designed for, the SWED analysis innovatively incorporates society into its process. We present here a tool meant to aid in bridging the gap between science and society, empowering both in order to create innovative and relevant solutions to complex problems. We believe that the transparent interactions between science and society will initiate the feeling of a shared responsibility.¹

"You may be right and I may be wrong, and by an effort, together we may get nearer to the truth."
Karl Popper: The Open Society and its Enemies, 1945

"By hermeneutics I understand the ability to listen to the other in the belief that he could be right."
Hans-Georg Gadamer: Gadamer A Biography, 1996

Theory

First, the objectives of the project needs to be identified. These can be problems of the project and/or demands of stakeholders. Next, each of the objectives have to be assigned to a category. Within these categories different applications are formulated, which are possible solutions for the problems and/or demands. These applications (modules) are tested on the basis of certain criteria by experts. Following this, modules are quantified on their strengths and weaknesses based on these criteria in a well-informed way. This quantification occurs via a relative points distribution on the pros and cons of each module in the categories. The objectiveness of the quantification can be enlarged by the use of measurable scales. As the prioritization of the criteria can differ, direct stakeholders are asked for input on relative weighing measures.

Strengths	C	S	Empowerment
Inexpensive	A	5	• Good combination with modules:
• Easy to do	A	4	• Ground covering vegetation
• Improves water infiltration	B	2	• Terraces
• Immobilizes heavy metals	C	1	• pH influence
• Fertility soil	C	1	• Vegetable garden
• Stimulates soil fauna	D	1	• Sustainability
• Recycling possible	E	2	• Plant diversity
• Low maintenance	F	4	• Compost
Weaknesses	Disruption		
• Growth of bacteria and/or fungi	G	-1	Poor combination with modules:
• View and odor may be unattractive	H	-2	• Wadi
			• Pond/march
Argumentation	A brief argumentation for the assigned points or combinations which enhances transparency.		

Table 1. The lay-out of a SWED table. A SWED table contains the analysis of a single module. In this example, the module is organic material. C= category and S= score. The letters under 'C' represents the different categories, e.g. price, biodiversity and sustainability.

Consecutively, the internal empowerments and disruptions are analysed for the selected modules within the categories. This SWED is already successfully implemented in a science shop project at Wageningen University, here a city garden had to be designed.¹ This will serve as an example in the next part.

Incorporate society

As the prioritization of the criteria can differ, each category has its own relative weighing factor. A total of 100 points is divided among the categories for the relative weighing factor and is done by stakeholders, e.g. residents.

Category	A	B	C	D	E	F	G	H
	(e.g. price)	(e.g. water)						
Points	20	30	5	10	10	5	20	0

Table 2. All categories and the weighing/points given by stakeholders, here residents.

As each category gets a score (table 1), this is subsequently multiplied by the relative weighing factor per category (table 2). The final score for a module is thus derived with the following formula:

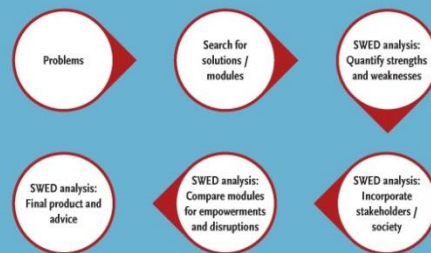
$$\text{Total score module } x = Sa^2Wa + Sb^2Wb + \dots$$

Where Sa is the score for module x in category A given by experts and Wa is the weighing given by stakeholders for category A .

Weighing (%)		20	30	5	10	10	5	20	0	0	
Name module	Category	A	B	C	D	E	F	G	H	I	Total
Organic material	9	2	2	1	2	4	-1	-2	0	0	2,8

Table 3. Shows the total score result from one module, organic material.

Process

Working together between science and society

The SWED analyses as an instrument to find optimal solutions for complex problems with multiple dimensions. Via this method, a shared responsibility and high transparency between stakeholders will generate relevant and creative results.

References

- Besaude-Vincent, B. (2001). A Genealogy of the Increasing Gap between Science and the Public. In: *Public Understanding of Science* 10: 99-113
- Learned, E.P., Christiansen, C.R., Andrews, K. and Guth, W.D. (1969). *Business Policy: Text and Cases*. Irwin, Homewood, IL
- Josette Jacobs, Albert Aalvanger and Ilse Markensteijn. (2014). *The secret recipe for university-civil society collaboration: a sandwich concept*. (2014)
- Veen, E., Alebeek, F.A.N. and Cate, B ten. (Unpublished). *Sustainable city garden Sint Martens Hof*. Science shop, Wageningen UR.

We thank the Living Knowledge 6th Conference and Wageningen University Fund for their funding and the Science Shop Wageningen for their cooperation.

Contact

Wouter van Andel: wouter.vanandel@wur.nl | wfm.vanandel@gmail.com | M +31 (0)6 13 03 53 26
Diede Maas: diede.maas@wur.nl | diedemaas@gmail.com
Josette Jacobs: josette.jacobs@wur.nl | T + 31 (0)317 484544 | M +31 (0)6 12801235 | www.wageningenur.nl/phi

Wageningen UR Science Shop
Wageningen University Fund

Bijlage 4 Weblog bewoners Sint Martens Hof

Studententuin/tuinstudenten

Posted on 18 september 2013 door Sint Martens Hof

Aankomende maanden zijn we een soort stagebegeleiders. We krijgen studenten van de Wageningen University and Researchcenter (WUR) over de vloer. Of beter gezegd: in de tuin! We hadden de WUR gevraagd of zij ons konden adviseren over de inrichting van onze – deels gezamenlijke – tuin. Die willen we graag zo duurzaam mogelijk inrichten. De WUR wil dat wel en plande meteen voor aankomend studiejaar een vol programma.

Dieren en planten

Afgelopen week was de aftrap. Een zogenaamde 'ACT-groep' (meerdere studierichtingen in een werkgroep) kwam voor een eerste kennismaking. Diede, Wouter, Thijs en Maaïke (niet op de foto) zijn tweedejaars studenten Biologie en gaan zich buigen over dieren en planten. De gierzwaluw heeft bijvoorbeeld weer een plek nodig bij ons. En hopelijk krijgen we ook antwoord op de vraag welke bomen goed in onze stadstuin zouden passen. Tim-Jan en Luuk zijn tweedejaars in de richting Land en Water. Zij waren meteen al uitgedaagd omdat er flinke plassen staan in de tuin. Onze hemelwaterafvoer is nog niet aangelegd... Wordt vervolgd.

Klustuin: ecologische gordiaanse knoop

Posted on 19 januari 2014 door Sint Martens Hof

Door Leendert Douma

Terwijl de klussers kerst, oud-en-nieuw en vakantie vierden, zaten zestien studenten Landschapsarchitectuur en Ruimtelijke Planning te zweten. En voor de vakantie en erna. De studenten van Wageningen University & Researchcenter (WUR) maken namelijk elk een ontwerp voor onze gemeenschappelijke tuin. Op 30 januari presenteren zij hun definitieve plannen. Aan een goed ontwerp gaat een hele geschiedenis vooraf. Eerst hebben zes Wageningse studenten van het Urban Nature Consultancy (UNC) team een uitgebreid vooronderzoek gedaan. Dat leverde een lijvig en leerzaam rapport op over onder andere waterhuishouding, bodem en biodiversiteit in onze tuin, maar ook over de wensen van Sint Martens Hof. Het werd de basis voor verdere studies van de landschapsarchitecten.

Kennismaken

De aftrap daarvoor was half november. De studenten van professor Sanda Lenzholzer, die het onderzoek begeleidt, kwamen kennismaken met de klussers. Daarna hebben zij de klussers in groepjes geïnterviewd over hun wensen en ideeën. Ook hebben zij de wijk Sint Marten verkend, bijvoorbeeld het Jan Nuldenhofje.

Kinderworkshop

Maandag 2 december was er een hele leuke bijeenkomst. Daarbij waren geen volwassen klussers welkom, want de studenten gingen aan de slag met de kinderen van Sint Martens Hof. En ze wilden hun onbevangen visies vangen, zonder de dwingende blikken van de mama's en de papa's... De WUR-studenten gingen tekenen en knutselen met de kinderen, die in leeftijd varieerden van 4 tot 12 jaar oud. Dat resulteerde in een tafel vol knutsels en een waslijn met tekeningen. Het werd heel gezellig, maar ook heel creatief. En leerzaam. "Het valt ons op dat kinderen tevreden zijn met weinig", noteerden de studenten. (De mama's en papa's waren meteen trots, natuurlijk.) De kinderen willen wel wat eigen plekjes in de tuin, bijvoorbeeld een boomhut of een buut of een trampoline. En gras om op te voetballen.

Klussers knutselen

Een week later mochten de klussers zelf knutselen met papier, schaar, lijm, stiften, draad, klei en wat ze maar voor handen kwam. En net zo onbevangen als de kinderen gingen ze aan de slag, zo viel de begeleiders van de WUR op. Na de presentatie van hun werkstukken gingen de klussers in groepjes

aan de slag met maquettes van de collectieve tuin en het huizenblok. Dat was even slikken, want alle wilde plannen moesten teruggebracht tot de reële vierkante meters. En dan blijken alle wensen en vereisten samen een soort ecologische gordiaanse knoop te vormen! Geen wonder dat de studenten zo zweetten in de kerstvakantie...

Koude Oorlog

Op 9 januari presenteerden zij hun voorlopige ontwerpen. Dat zag er veelbelovend uit. In de zestien ontwerpen zijn nu al wat rode draden te ontdekken, bijvoorbeeld wat betreft de (her)plaatsing van bomen en oplossingen voor het stallen van fietsen. Uiteraard kregen de studenten feedback van de klussers. Daar werken ze nu mee tot aan hun eindpresentaties op 30 januari. Die vinden plaats op een heel bijzondere locatie. Onder het motto 'we willen het ook eens van een andere kant bekijken' gaat iedereen ondergronds. Eventjes verderop. De presentaties zijn in de oude atoombunker aan de Agnietenstraat. Die is aangelegd in de Koude Oorlog en bedoeld om bepaalde kerntaken van de PTT te garanderen als de bom zou vallen.

Bijlage 5 Weblog projectleider

<http://onderzoekerstadslandbouw.wordpress.com/2014/02/19/duurzame-stadstuin-sint-martens-hof/>

[19 februari 2014]

Duurzame stadstuin Sint Martens Hof

Momenteel ben ik mede-projectleider van een project van de Wetenschapswinkel van Wageningen UR, een erg leuke ervaring. De Wetenschapswinkel ondersteunt maatschappelijke organisaties met onderzoek. Dat onderzoek wordt begeleid door een projectleider van Wageningen UR, maar vaak grotendeels uitgevoerd door studenten. Het onderzoek waar ik bij betrokken ben – Sint Martens Hof – speelt zich af in Arnhem. De bewoners van twintig klushuizen willen een ontwerp voor een gezamenlijke duurzame binnentuin. De eerste stap van het onderzoek is gezet door een groep studenten die het vak 'Academic Consultancy Training' volgden. Zij moesten zich inbeelden dat ze een consultancy bureau waren en een aantal randvoorwaarden voor het ontwerp onderzoeken, gebaseerd op de wensen van de bewoners (bijvoorbeeld: regenwater moet in de grond kunnen infiltreren, er moeten bomen worden herplant en er moet ruimte zijn voor fietsenstallingen). Zie ook het blog van de bewonersgroep. De studenten hebben een uitgebreid rapport met allerhande suggesties afgeleverd, dat ze dit voorjaar op een conferentie gaan presenteren.

In de tweede stap hebben zestien studenten Landschapsarchitectuur een ontwerp voor de tuin gemaakt, uitgaande van de randvoorwaarden die de studenten vóór hen hadden onderzocht. Zij hebben hiervoor meerdere keren met de bewoners gesproken, voor de kinderen een workshop georganiseerd en ook met de volwassenen geplakt en geknipt. De bewonersgroep heeft hier een erg leuk blog over geschreven. Helaas kon ik zelf wegens ziekte niet bij de presentatie van de uiteindelijke ontwerpen zijn. Maar ik heb me laten vertellen dat het erg gezellig was, en dat er vooral veel mooie ontwerpen zijn laten zien.

Nu zijn we toe aan de derde stap; een advies geven aan de bewonersgroep. Maar hoe doe je dat als je zestien ontwerpen hebt, die allemaal redelijk verschillend zijn, maar wel allemaal gewaardeerd worden door de bewoners? Daar heb ik gisteren met mijn mede-projectleider over gesproken. Moeten we nog een keer met de bewoners in gesprek om te kijken welke elementen zij uit de verschillende ontwerpen mee willen nemen? De kans is groot dat we dan met open eindjes blijven zitten en bovendien, zullen de bewoners het wel allemaal met elkaar eens zijn? Of laten wij een uiteindelijk ontwerp maken door de docent Landschapsarchitectuur die bij het project betrokken is? Klinkt ook wel goed, maar als het dan niet aan de eisen voldoet, belandt het dan niet ergens in een la? En zullen alle bewoners zich daar dan wel in kunnen vinden? Of bieden we wellicht drie verschillende ontwerpen aan? Tja, dan moeten de bewoners nog steeds een keuze maken... We zijn er dus nog niet helemaal uit. We willen een ontwerp afleveren waar alle bewoners achter staan, maar de vraag is of dat überhaupt mogelijk is, en of we dat krijgen door veel opties open te laten of juist al bepaalde keuzes te maken. Moeilijk moeilijk.

Wel is er een aantal duidelijke verschillen tussen de ontwerpen, wat het mogelijk maakt om heldere keuzes te maken. Sommige studenten hebben een relatief open ontwerp gemaakt, anderen juist een meer gesloten tuin. Sommige studenten hebben de tuin twee ingangen gegeven, anderen één. Met andere woorden; er zal een keuze moeten worden gemaakt tussen één of twee ingangen en tussen een open of een gesloten ontwerp. En zo zijn er meer vaste elementen en dus keuzes voor het één of het ander. Bovendien zijn sommige van die elementen van elkaar afhankelijk (bijvoorbeeld; als je met twee ingangen werkt is de tuin relatief open, en kun je niet meer kiezen voor een meer gesloten ontwerp). Ons idee is nu om de bewoners dit soort keuzes voor te leggen door middel van een enquête, zodat ze 'gedwongen' zijn zich uit te spreken. Daarna kunnen we gewoon stemmen tellen. En dan zullen we de docent Landschapsarchitectuur vragen met een uiteindelijk ontwerp te komen, waarin die keuzes zijn meegenomen. Of dat de juiste weg is zullen we zien. Wordt vervolgd!

Esther Veen

Bijlage 6 Artikel in de 'Gelderlander'

<http://www.gelderlander.nl/regio/arnhem/ecologische-stadstuin-achter-klushuizen-arnhem-1.4190316>

[25 januari 2014]

Ecologische stadstuin achter klushuizen Arnhem

ARNHEM/WAGENINGEN - Het braakliggende terrein achter de 20 kluswoningen van Sint Martenshof in de Arnhemse wijk Sint Marten wordt ingericht als ecologische stadstuin.

Een groep studenten van Wageningen University is gevraagd de tuin te ontwerpen. Het complex Sint Martenshof bestaat uit huizen aan de Marten van Rossemstraat, Hommelseweg en Nijhoffstraat. De woningen stonden jaren op de nominatie om gesloopt te worden, maar kregen in 2011 het stempel 'klusshuizen'. Inmiddels zijn de woningen door particulieren opgeknapt.

Duurzaamheid

Op het binnenterrein willen zij een stadstuin waar duurzaamheid, biodiversiteit en kindvriendelijkheid centraal staan. De bewoners hebben een aantal eisen. Er moeten bomen komen, fietsenstallingen en er moet regenwater kunnen worden opgevangen.

Atoombunker

Bovendien willen de bewoners van de klushuizen behalve de collectieve binnentuin ook ieder hun eigen tuin. 16 studenten van de Wageningse opleiding Landschapsarchitectuur en Ruimtelijke Planning hebben alle wensen en eisen de afgelopen weken geïnventariseerd. De bewoners van de Sint Martenshof gaan de ontwerpen zelf uitwerken.

De studenten presenteren hun ideeën op 30 januari in een ondergrondse atoombunker.

Bijlage 7 Sint Martens Hof – Basisprincipes tuinontwerp

Versie 12 maart 2014

Opgesteld door Sanda Lenzholzer (Leerstoelgroep Landschapsarchitectuur, Wageningen UR) en Bram ten Cate (Wetenschapswinkel Wageningen UR)

Op 30 januari j.l. hebben de studenten Landschapsarchitectuur 16 ontwerpen gepresenteerd voor de gemeenschappelijke binnentuin. Deze ontwerpen gaan de basis vormen voor het uiteindelijke schetsontwerp. Op 11 maart j.l. hebben we met de Begeleidingscommissie van het Wetenschapswinkelproject en met de Tuincommissie Sint Martens Hof afgesproken dat jullie als bewoners een aantal hoofduitgangspunten voor het uiteindelijke schetsontwerp krijgen voorgelegd, waaruit jullie keuzes moeten maken (zie daarvoor de schetsen in deze notitie). Vanavond tijdens de Algemene Ledenvergadering, zal Sanda deze hoofduitgangspunten kort toelichten. De bedoeling is dat jullie op bijgevoegd formulier aangeven welke voorkeur jullie hebben per hoofduitgangspunt.

Graag het ingevulde formulier per mail opsturen aan Bram ten Cate (bram.tencate@wur.nl) en de Tuincommissie : tuin@sintmartenshof.nl.

Uiterste inzenddatum: maandag 17 maart a.s.

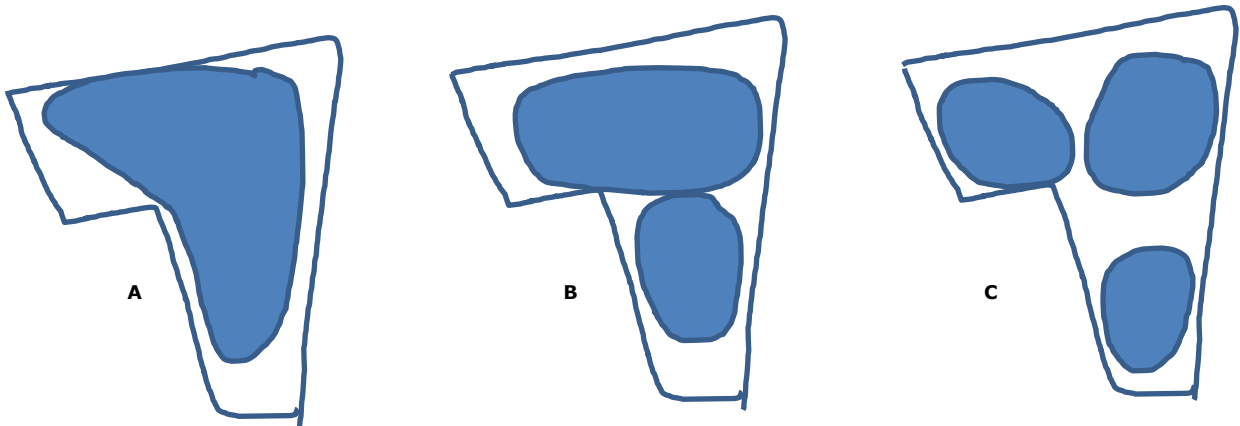
Vervolg

Sanda maakt een syntheseontwerp op basis van jullie voorkeuren en met de informatie die we hebben uit alle studentenontwerpen. Daarbij gaan we uit van de voorkeuren van de meerderheid van de bewoners. Het zal een ontwerp in hoofdlijnen worden.

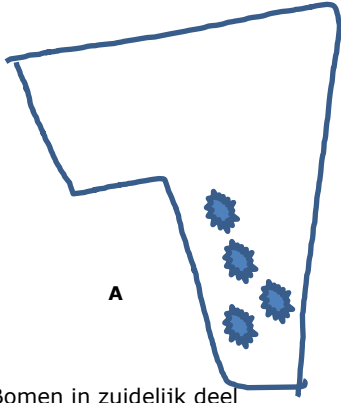
Medio april wordt het ontwerp in overleg met de tuincommissie aan jullie voorgelegd.

Hoofduitgangspunten

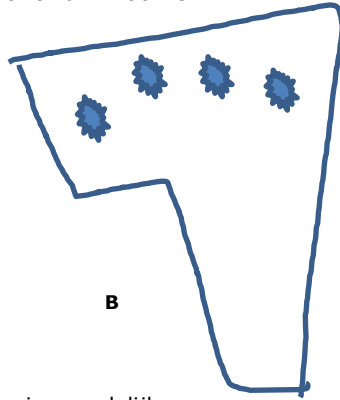
I Ruimtelijke benadering: Een, twee of drie ruimtes/ plekken die door plateaus of bomen/planten/objecten van elkaar worden gescheiden.

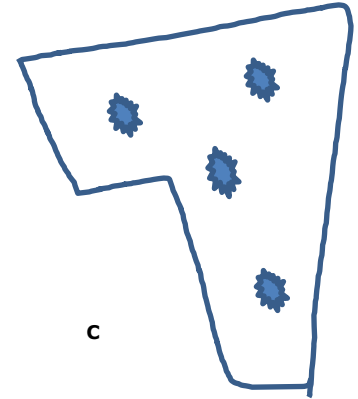
II Bomen: Rekening houden met herplant van 4 bomen.

Bomen in zuidelijk deel

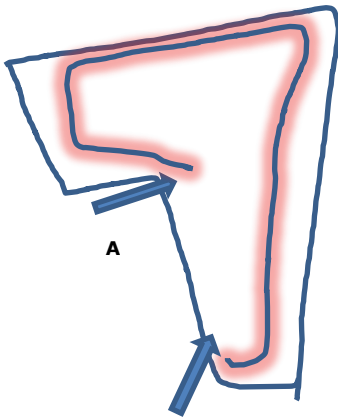

Bomen in noordelijk en zuidelijk deel

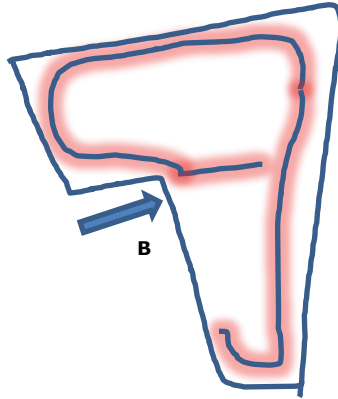

Bomen verspreid over de tuin

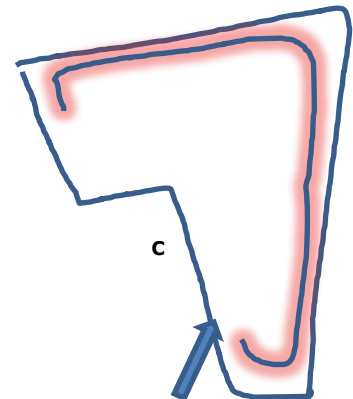
III Ontsluiting: Eén of twee toegangen?

A

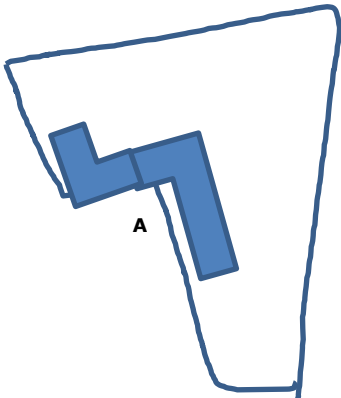

B

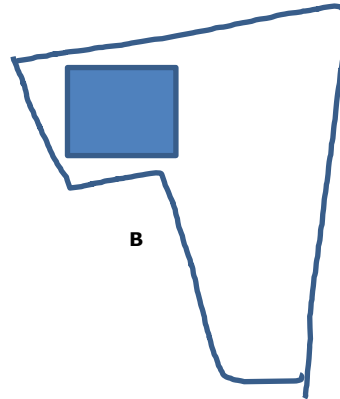
C

IV Fietsenbergingen

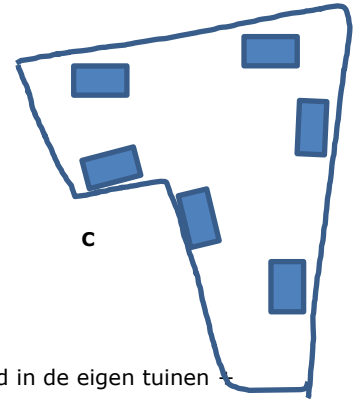
A

Aan de rand van openbaar pad

B

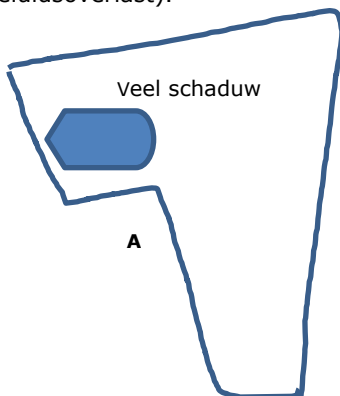
In het midden bij elkaar

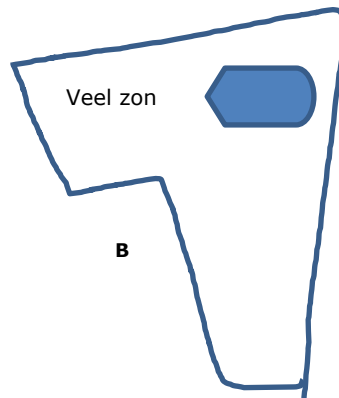
C

Verspreid in de eigen tuinen + een klein deel in het collectieve deel van de tuin

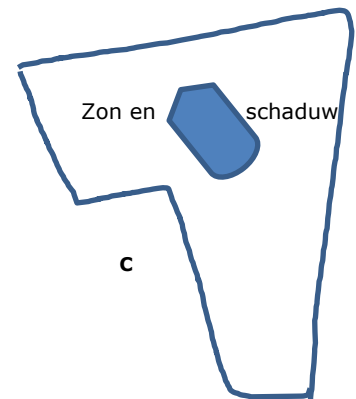
V Gemeenschappelijke ontmoetingsplek: (o.a. BBQ) Noordelijk deel van de tuin (minste geluidsoverlast).

A

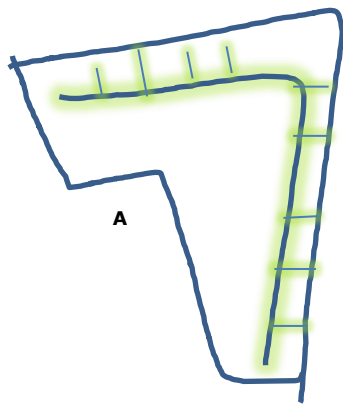

B

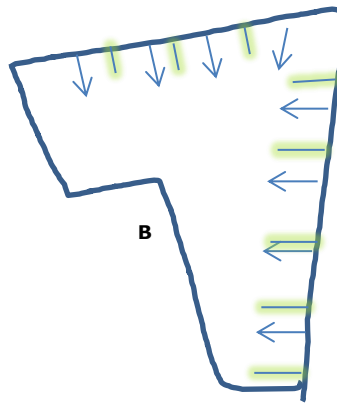

C

VI Afscheiding privé-gemeenschappelijk

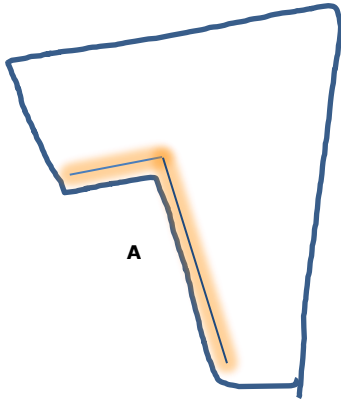

Ruimtelijk afsluiten (bergingen, heesters etc.)

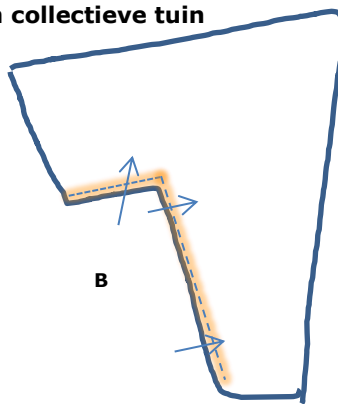

Openheid nastreven (greppels of verhoginkje als markering van open- en privégedeelte)

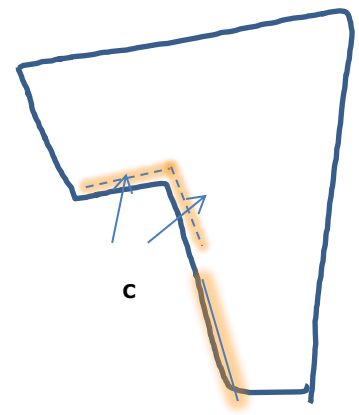
VII Scheiding tussen openbaar pad en collectieve tuin

Geheel gesloten zonder inkijk

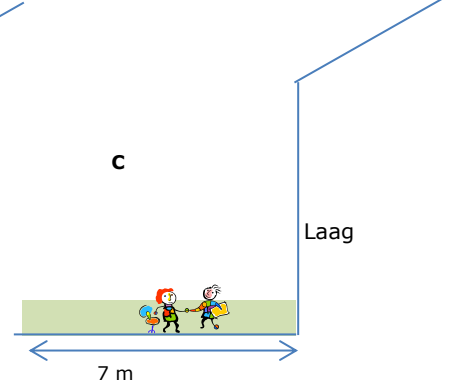
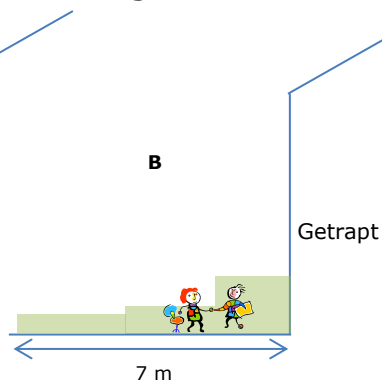
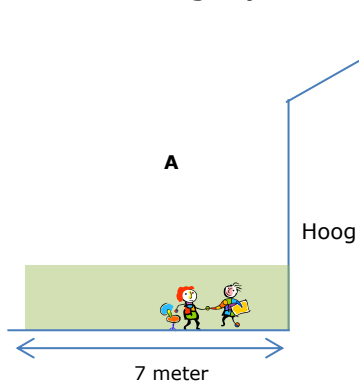

Gesloten, maar overheen kijken mogelijk

Tussenvorm van overheen kijken en gesloten dichtbij woningen

VIII Afscheidingen privétuinen onderling

IX Sfeer

A	B	C
'Stoer/ shabby/ ruig'	'Informeel'	'Strak'

Totale keuzeformulier Gemeenschappelijke tuin Sint Martens Hof

Bewoner	Ruimtelijke benadering			Plek bomen			Ontsluiting			Fietsenbergingen			Ontmoetingsplek			Afscheiding privé - gemeenschappelijk		Afscheiding met openbaar pad			Afscheiding privétuinen onderling			Sfeer		
	I			II			III			IV			V			VI		VII			VIII			IX		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	A	B	C	A	B	C	A	B	C
1		X			X	X				X				X	X	X					X				X	
2 ¹⁾	X				X	X			X				X		X	X	X			X				X	X	
3		X			X	X			X			X			X			X		X				X		
4		X			X	X				X				X	X				X		X			X		
5	X			X		X						X		X				X		X			X		X	
6		X		X			X		X			X		X	X		X		X		X			X		
7		X			X	X				X			X		X	X		X		X			X		X	
8		X			X	X			X			X		X				X		X			X		X	
9 ²⁾		X			X	X			X	X			X	X			X		X		X			X		
10		X		X		X			X			X		X	X				X		X			X		
11 ³⁾	X			X			X		X			X		X	X		X		X		X			X		
12		X			X		X		X			X		X	X			X		X			X		X	
13		X			X	X				X			X		X	X		X		X				X		
14			X		X	X			X			X		X	X			X		X			X		X	
15		X			X		X		X			X		X	X		X		X		X			X		
16 ⁴⁾	X	X		X		X			X			X		X	X		X		X		X			X		
17		X			X	X			X			X		X	X			X		X			X		X	

- 1) Bij VIII: iedereen zelf bepalen hoe hij/zij in eigen tuin doet (in overleg met buren)
Bij VII en IX: geen voorkeur voor de twee gekozen opties
- 2) Bij IV: A & B. Bij onderdeel VI: lage afscheiding
- 3) Bij VIII: niet van toepassing (geen privétuin)
- 4) I **B** of **A**
II **B**
III **A** of B, maar 2 ingangen lijkt mij handiger, zou het niet leuk zijn, als je tussen de twee bestaande bomen binnen komt? Of vanuit de fietsberging doorloopt naar de tuin?
IV **A** in combinatie met **C** en in tegenstelling tot VI: Ik wil graag dat niet alle 60 plekken in de tuin gerealiseerd worden. Een aantal plekken aan de rand van de rand van het openbaar pad, de rest op de eigen plek. Maar een heel hoge afscheiding lijkt mij heel ongezellig, ik zou liever een open overgang willen!
V **C**, dat is nu al de plek waar iedereen vanzelf toetrekt. Maar wat centraler dan hier getekend. Er zou nog prima plek zijn voor de fietsstallingen aan de rand van het pad.
VI **B**, is wel in tegenstelling met IV: ik wil het open, maar de hele tuin opofferen aan fietsstalling lijkt mij ook zonde, waardoor er een fietsstal-afscheiding zou moeten komen tussen privé en gezamenlijk.
VII **C**, maar A en B ook, geen duidelijke voorkeur
VIII **B** of desnoods A
IX **B** of desnoods A. Shabby hebben we al en ik kan me weinig voorstellen onder de benoemingen, hoe het er uit kan komen te zien.

Bijlage 8 Samenvatting interviews

Deze bijlage bevat voor de volledigheid een korte samenvatting – alleen de belangrijkste punten – van de gesprekken die zijn gevoerd ter evaluatie.

Gesprekken met bewoners – positief over studenten

De twee gesproken bewoners (beide lid van de tuincommissie) waren positief over de serieuze inzet van de studenten, zowel de ACT-groep als de landschapsarchitecten.

- “Ik had niet verwacht dat het project de resultaten zou opleveren zoals die tot nu toe er zijn. Ik denk dat we met een professioneel bureau niet dergelijke resultaten hadden gekregen.”
- “Het gehele project is goed georganiseerd. De hoge inzet van de studenten en de begeleiding is geweldig”. Ook de multidisciplinariteit is goed bevallen.
- Ook leuk/verrassend waren de interviewvragen die de studenten stelden. De vragen dwongen je om beter en op een andere manier na te denken over de tuin. De meeste bewoners hadden de tuinaanleg etc. voor zich uit geschoven, en waren druk met hun eigen huis. De bijeenkomsten over de ontwerpen dwongen ons om ook in de tuin op korte termijn actie te ondernemen (het werd serieus genomen). Voor de leden van de kopersvereniging belangrijk om ook over het ontwerp en de aanleg van de duurzame tuin mee te denken.
- De presentaties van de studenten en de interactie met de bewoners waren leuk. De onderzoeks- en ontwerpogave leefde ook echt bij de studenten. Zowel bij de ACT-groep als bij de studenten Landschapsarchitectuur: het gaat dan o.a. om de creativiteit om problemen/ vraagstukken op te pakken, om de pijnpunten te vertalen naar oplossingen. Studenten hebben één en ander snel opgepikt, de veelheid aan wensen voor de tuin tastbaar gemaakt, en zich goed ingeleefd.
- De afwatering in de tuin is een grote hobbel om te nemen. Dankzij het uitzoekwerk van de ACT-groep gaf dat meer helderheid en oplossingen. Nuttig om daarover in een vroegtijdig stadium over na te denken. Alle tot nu toe geleverde producten (ACT-rapport, Analyserapport studenten Landschapsarchitectuur en de 16 ontwerpen) zijn prachtige naslagwerken om later nog naar terug te grijpen.
- De veelheid aan ontwerpen is leuk, maar voor de bewoners waren minder ontwerpen ook prima geweest.
- Ze waren positief over de kinderworkshop. Daaruit kwamen zaken met betrekking tot de tuin naar voren waaraan ze zelf niet hadden gedacht. “Kinderen kijken toch op andere niveau en vanuit een ander perspectief naar een tuin, bijvoorbeeld om goede verstopplekken te hebben.”

Gesprekken met studenten – leuk, een echte opdracht

Er is met drie studenten Landschapsarchitectuur en één ACT-student gesproken. Studenten waardeerden vooral het feit dat het hier om een echte opdracht ging.

- Studenten Landschapsarchitectuur vonden het leuk dat het een vraag was uit de ‘echte’ praktijk; een vraag om samen met mensen op te lossen die er ook wat mee gaan doen. “Het fijne van de opdracht was dat het realistisch was, en dat ik iets kon betekenen voor de bewoners. Dat gaf me echt een kick.” Het samenwerken met de mensen was leuk. Het luisteren naar hun wensen ten aanzien van de tuin. Niet alleen bedenken wat je zelf leuk vindt, maar juist met de wensen en ideeën van de bewoners aan het werk gaan.
- “We hebben een brede basis gelegd met alle informatie die we hebben verzameld. Ik heb het gevoel dat er echt iets met ons werk gedaan is, en dat we een bijdrage hebben geleverd”. En: “De vraag van de bewoners was een maatschappelijke vraag; het speelde echt”.
- Het was spannend om de eerste ontwerpideeën te presenteren voor de bewoners. De feedback op die avond was erg belangrijk. “Zit ik op de goede weg en wat kan ik verbeteren. Dat heeft me erg geholpen om een verbetering te maken.”
- Het lastige was het maken van keuzes. Ze hebben niet alles uit de workshops mee kunnen nemen. Er was een teveel aan wensen waardoor er keuzes moesten worden gemaakt. Lang alles kon niet

gehonoreerd worden. De bewoners hebben veel wensen die zeer uiteenliepen. Daar moesten selecties uit worden gemaakt, en dat is ook eigen interpretatie.

- Het enthousiasme en de goede en bruikbare ideeën van de bewoners waren positief. Studenten konden zich daarin vinden. Ze vroegen zich af, als ik er nu zou wonen, wat zou ik dan zelf willen? De interesses van de bewoners en dezelfde manier van denken maakte de manier van keuzes maken makkelijker.
- Het werken in groepsverband (Landschapsarchitecten) is als positief ervaren. Ieder kreeg een eigen taak en functie en dat werkte goed. De groepsdynamiek pakte positief uit: "Nadat duidelijk was geworden dat we met z'n zestien een adviesbureau moesten vormen werden de taken en de functies al heel snel verdeeld. Een ieder pakte in het team een functie op waarvan hij/zij vond dat hij/zij er goed in was." Stimulerend was het samen werken aan de analyse, het regelen van de bezoeken aan de voorbeeldprojecten, etc. De groep was zeer gedreven, vooral tijdens het analysedeel. Bij dit project ging iedereen er vol in. Waarschijnlijk ook omdat het een 'echte' opdracht is.
- "Het betekende soms wel dat je afhankelijk was van de verschillende bijdragen van de groepsleden en daardoor op elkaar moest wachten voor je weer verder kon. Tegen het einde van het gezamenlijke deel had ik zoiets van wanneer gaan we nu eindelijk beginnen met het ontwerp."
- Ook de ACT-groep ging goed: "Het project was ook leuk omdat het klikte in de groep, we hadden een goed groepsdynamiek. Ik ga nog steeds met de anderen om. Het zijn zelfs mijn vrienden geworden. Het komt misschien ook omdat we er nog steeds mee bezig zijn, zoals samen naar Kopenhagen om een poster te presenteren."
- De Landschapsarchitecten hebben het werk van de ACT-groep als zinvol ervaren. Veel zaken waren al door hen uitgezocht en daar konden ze gebruik van maken. Ze hebben het rapport van de ACT-groep er regelmatig bij gepakt als referentie. Het versterkte de mening en aanpak.
- De ACT-student vond het nuttig interdisciplinair te werken. Vanuit verschillende studierichtingen samenwerken aan één probleem.
- Het was ook leuk om op detailniveau (kleine oppervlakte) te werken. Plus het feit dat er duidelijke grenzen en randvoorwaarden zijn gesteld/ aanwezig zijn.
- De groep studenten was wel wat groot: "Niet zo nuttig was dat we met zoveel studenten waren. Alles was daardoor te veel (ontwerpen; de tijd etc.)".
- De ACT-groep heeft de resultaten op een internationaal congres gepresenteerd. De methode moet meer getoetst worden. Maar de mensen waren erg enthousiast. De groep wil er nu een wetenschappelijke publicatie van maken.

Docent Landschapsarchitectuur

Ook is er met de docent van de studenten Landschapsarchitectuur gesproken.

- "Het enthousiasme van de studenten (de vonk) is overgeslagen op de bewoners".
- "Het aanstekelijke enthousiasme van de studenten. Ik kende alle studenten natuurlijk al. In het project met de bewoners hebben ze zo hun stinkende best gedaan, en ze zijn zo gegroeid, mooi om dat te zien". In de toekomst wil ze wellicht een vergelijkbaar experiment aangaan. Dat wil zeggen met stakeholders, en ook tegenover de 'echte' mensen zitten tijdens de presentaties. Als illustratie haalt ze de eindpresentatie in de Bunker aan: "De jongens en meisjes waren bloednervus, terwijl wij als docenten veel kritischer zijn dan de bewoners".
- De studenten hebben in hun ontwerpen heel weinig gedaan met datgene wat de ACT-studenten hebben onderzocht. Voor de ACT-ers zelf was het wel een leuke case. Zij hebben veel informatie verzameld die voor het ontwerp niet van belang waren.

Gesprekken met anderen – leuk project

We hebben gesproken met een vertegenwoordiger van de gemeente en een vertegenwoordiger van woningbouwcorporatie het Portaal. Voor beiden betekent het Wetenschapswinkelproject in grote lijnen 'werken met studenten'; dat is wat zij van het project hebben gezien.

- Het project is ervaren als een heel leuk initiatief. Het was een leuk idee om studenten te vragen om met ideeën te komen. Het is verfrissend om met studenten te werken; ze hebben nieuwe/andere ideeën en ze zijn inspirerend. Ze komen met verschillende ideeën en oplossingen.

De studenten straalden energie uit. Als je tien tot twintig jonge mensen bij elkaar hebt die enthousiast zijn, dan heeft dat impact.

- Een ander voordeel is de verscheidenheid aan ideeën die zijn gegenereerd en gepresenteerd. Tijdens het voorbereidende traject (met de ACT groep) zijn veel verschillende mogelijkheden naar boven gebracht. Voor bewoners is dat positief. Twintig ontwerpers bieden veel mogelijkheden. De keerzijde is dat het wel een heel traject is dat je ingaat. Zo'n traject moet je ook willen als bewoners. Het is tijdsintensief. De vraag is ook wat we er nu mee kunnen. De veelheid aan ideeën is leuk maar het kan ook moeilijk zijn om te filteren; er waren erg veel ontwerpen. Dat maakt de keuze voor bewoners erg moeilijk.
- In andere projecten wordt ook wel breed met bewoners gecommuniceerd. Het voordeel is dan dat je meer één op één kunt werken. Maar in een project als dat van de Wetenschapswinkel komt er veel meer op tafel. Als je 'gewoon' een architect inhuurt is het veel traditioneler.
- Eén van de succesfactoren was ook de klik tussen de bewoners en de opdrachtnemer.
- Studenten geloven soms wel makkelijk wat google zegt. Ook was er niveauverschil tussen de studenten, vooral met betrekking tot hoe de ontwerpen werden gepresenteerd.
- Helaas was één van de aannames van de ACT studenten, namelijk dat de grond onder het maaiveld goed is bevonden, niet juist. Dat is niet de schuld van de studenten, maar het heeft wel grote gevolgen. Er had een verbeterslag gemaakt moeten worden na de ACT groep; de resultaten van de groep hadden tegen het licht gehouden moeten worden. Het gaat om een aantal principes voor de berekeningen van de grootte van de infiltratiekratten. De kratten zitten in de bodem, en dus is het belangrijk dat dit allemaal goed is berekend en ontworpen, voordat de bewoners aan de slag kunnen met de tuin en het ontwerp.

Wageningen UR, Wetenschapswinkel
Postbus 9101
6700 HB Wageningen
T (0317) 48 39 08
E wetenschapswinkel@wur.nl

www.wageningenUR.nl/wetenschapswinkel

Wageningen UR (University & Research centre) ondersteunt met de Wetenschapswinkel maatschappelijke organisaties als verenigingen, actiegroepen en belangenorganisaties. Deze kunnen bij ons terecht met onderzoeksvragen die een maatschappelijk doel dienen. Samen met studenten, onderzoekers en maatschappelijke groepen maken wij inspirerende onderzoeksprojecten mogelijk.

